

శ్రీ
దక్షిణ గోగ్రహణము

గ్రంథకర్త :

కందుకూరి వీరేశలింగమూ పంతులు

నాల్గవ కూర్పు.

Printed and Published by

ప్రకాశకులు :

హితకారిణీ సమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

కాపీరైట్

ఈనాటకమునందు వచ్చుపాత్రములు.

సుశర్మ—త్రిగర్తాధీశుడు

గుర్యసేనుడు—సుశర్మ తమ్ముడు

విక్రమభుజుడు—త్రిగర్త సేనాధిపతి

ఘటోదరుడు, నిపుణకుడు—సుశర్మయొక్క భటులు

ధనగుప్తుడు—విరాటరాజు ప్రియభృత్యుడు, వైశ్యుడు

విరాటరాజు—మత్స్య దేశపురాజు; విరాటనగరాధీశుడు

వామనశర్మ—పురోహితుడు

సుధేష్ఠా దేవి—విరాటరాజు భార్య

ఉపచారిక—చేటిక

కంకుభట్టు—ధర్మరాజయొక్క మాటుపేరు

వీరసేనుడు—విరాట సేనాధిపతి

దామగ్రింధి—నకులుని మాటుపేరు

తంత్రీపాలుడు—సహ దేవుని మాటుపేరు

వలలుడు—భీముని మాటుపేరు

పురుషోత్తవర్మ—విరాటనగరపు కాపు

వజ్రబాహువు—పురుషోత్తవర్మ కొమారుడు

దౌవారికుడు, సూతుడు, భటులు, సైనికులు &c.

శ్రీ
దక్షిణ గో గ్రహణము

ప్రథమాంకము

రంగము—విరాటనగర సమీపారామము.

[సుశర్మయు తమ్ముడగు సత్యసేనుడును, సేనాధిపతి యగు
విక్రమభుజుడును, భటులును ప్రవేశించుచున్నారు]

సుశ—ఓ సేనానీ! విక్రమభుజా! మనదుర్యోధనమహారాజుగా
రసన్యసామాన్య మేధావంతుల సుమా, రారాజుగా రూపించిన
ట్లాకవేశం బ్రచ్చన్నవేషు లయి పాండవు లిం దుండిన నుండ
వచ్చును, నీవేమి తలచెదవు?

విక్ర—ఉండ నేవచ్చును, ఆమహారాజుగారిది కళ్యాణబుద్ధిగదా!

సుశ—అందుకు సంజేహ మేమి? భీష్మద్రోణకృపాశ్వత్థా
మాది ధీమంతు లందఱుండఁగా నిందుసభలో దుర్యోధనమహారాజు
గారి కొక్కరికిఁ దక్క మఱి యెవ్వరికియిననీయూఁగొచనలోచినదా?

గీ, ఆవగించంత యవకాశ మబ్బునేని,

యతఁడు కొండంతయూహ చేయఁగఁ గలఁడు.

పనిని దూర మాలోచించి కనుటగాదె

శేముషీమంతులకును విశేష మెందు?

విక్ర—ఒకానొక యబలమూలమున సింహబలుఁ డొక్క
యపార బాహుబలునిచే నిహతుఁడయ్యెనన్నవృత్తాంతశ్రవణ మాత్ర
మున నేకదా సుయోధనుఁ డంతయూహచేయగలిగెను! ఆయూహయే
సత్యమయ్యెనేని, అతనిబుద్ధిరంపన యెంతయైనను జ్ఞాపింపఁదగినదే.

సుశ—నిస్సం దేహముగా

సీ. బలుఁడు శల్యుఁడు సింహబలుఁడు భీముండును గమ బాహుబలులిలా

[చక్రమునను

చంపిన నొండొరుఁ జంపంగవలెఁ గాని పరు లేరు వారిఁ జంపంగలేరు
శల్యుండుహలియును జాలదప్పుగనుంటఁ జంపియుండరలకీచకునివారు
కావున భీముండె గంధర్వుఁ డనుపేర నడిరేయి నాతనిఁ గెడపియుండు

నంతె కాకుండఁ దా నొక్క యింతియొకకు

సింహబలుఁ డీలె నని జనుల్ చెప్పకొనుట

కతన నయ్యింతి ద్రావది కాఁగనోపు

ననుచు నీరీతి నూహించె నవనిభర్త.

విక్ర—మేలు మేలు! అది మిక్కిలి చక్కనియూహ.

సుశ—కానిమ్ము.

ఉ. ఎవ్వరు చంపి రేమి? దివి కేగెను గీచకుఁ డంతెచాలు; నా

కివ్వడిఁ బండు వయ్యె నలహీనుని దుర్మరణంబు వింటచేఁ;

జవ్వమ భంగపుచ్చె మునుచేవ మెఱుగ్ ననువాఁడు క్రూరుడై

యవ్వెడఁగు న్వధించి నతఁ డాత్తుఁడునా కతఁ డెవ్వఁడేనియున్.

గుర్య—అన్నయ్యా! కురుమహీ కాంతుఁ డూహించినట్లు

సింహబలు నంత కాంతికంబున కంపినవాఁడు భీమసేనుఁ డయినను, నీ

కాతఁ డాత్తుఁడే యగునా?

సుశ—(కొంచె మాలోచించి) అవు నాత్తుఁడే యగును.

తమ్ముఁడా!

క. మన మియ్యెడ కరుదెంచుట

యనఘా! పాండవుల నరసి యడవికి వారిన్

బనుచుటకొకకును గాదే

ఘనసమయాతిక్రమంబు కనఁబడిచి వెనకా?

కీచకాంతకుఁ డిప్పుడు భీముఁడే యయి బయలుఁ బడునేని, ప్రతిజ్ఞా
భంగమును జెప్పి యెప్పటియట్లు యప్పాండవుల మరల నడవులకుఁ
బంపి మనము స్వామి కార్యనిర్వహణ ధుర్యులము కాఁ గలుగుట
కలఁడు తోడుపడినవాఁ డౌను గాన మన కట్టిమహాపరా
యాప్తుఁడు గాక యన్యుఁ డెట్లగును?

సత్య—అది సత్యమే కాని పాండవులే యిం మందు రను
కొండము, అప్పుడు—

క. పాండవమహాబ్ధి వెలువడి

చండతరవిరాటవాయు సంప్రేరితమై

నిండి యతివేగముగ మన

దండుల వడి నాక్రమింపఁ దరమే నిలుపన్ ?

సుశ—మన మప్పుడును భయపడవలసినపనిలేదు, మనల
నిక్కడకుఁ బంపు నప్పుడు కురురా జన్నమాట వినలేదా?

ఉ. ఏనరు పాండవాంబునిధి నీఁదుట దుర్భర మయ్యెనేని, దు

శ్శాసన వాయుసంగతిని శాంతనవాది సురావికేంద్ర రా

ధాసుత కర్ణధారసహితం బగుకౌరవరాజపోత ము

ల్లాసముతోడ వచ్చి మనలన్ సరగం దగి జేర్ప కుండునే!

సత్య—కురురాజు కౌరవయోధులతో రేవుగదా యిక్క
డకువచ్చును?

క. మన మీదినమునఁ బసులన్

ఘనజవమునఁ బట్టఁగానె కని కౌంతేయుల్

చనుదెంచి తాకిరేనియు

ననిలోన న్వారి గెలువ నగునే మనకున్ ?

ఆ భీమార్జునులపేరు తలఁపునఁ బాటిన నాగుండె లిప్పుడు
తటతట కొట్టుకొనుచున్నవి.

మ. బకకిమ్మారహిడింబముఖ్యదనజవ్రాతంబు నెవ్వఁడు ను
 త్రకరీంద్రంబులఁద్రుంచు సింహముగతిన్ దాఁద్రుంచె; నెవ్వఁడుయా
 చకబంధున్ భుజవీర్యసింధుని జరాసంధున్ హతుం జేసె; నా
 ప్రకటస్థేమని భీమునిం దలఁప నాప్రీణంబు భీతిల్లెడున్.

మ. పటుశౌర్యోన్నతి నెక్కటిం గడఁగి దేవవ్రాతముం గూల్చి దు
 ర్ఘటమా ఖాండవదాహము స్సలిపె; నాగంధర్వయూధంబు ను
 ద్భటశక్తిం బరిమార్చి కాచెఁ గురుభ ర్తన్తోషయాత్రన్; మహా
 త్కటతేజోనిధి యైన యానథునకున్ ధాత్రి స్సరుల్ లెక్కయే?

సుశ—ఓయనుజా! నీవాశంక పెట్టుకోకు. వారజ్ఞాతవాస
 సంవత్సరాంతములోపల బయలఁబడి ప్రతిజ్ఞాభంగమగునట్లుగామనతో
 యుద్ధము చేయవత్తురా? తమ్ములొక వేళ తొందరపడుదురనుకొన్నను,
 ధర్మబాహ్య మయినపనికి ధర్మరా జెన్నఁడయిన నొడఁబడునా?

గీ. తమ్ము లొక వేళ నున్మత్తదంతు లట్లు

విడివడిన, ధర్మజాంతుశ విహతిచేతఁ

దాదు మరలింపఁగాఁ బడి ధర్మపాశ

బద్ధు లగుచుఁ గ్రమ్మఱఁ గానపాలు కారె?

కాఁబట్టి మనము ముందుగాఁ బాండవులవృత్తాంతమునే విచా
 రింతము. దుర్యోధనమహారాజు నాజ్ఞయు మన కట్టిదేకదా? మీరు
 పాండవులునుండి యని మనము నిరూపించినతోడనే వారు మాటు
 మాటాడక తత్క్షణ మరణ్యమార్గము పట్టుదురు. ధర్మజుడు ధర్మము
 తప్పటవలన లభించెడు నింద్రపదవి నై నఁ దృణకణముపలెనిరసించును.

సుత్య—ధర్మనందనుడు ధర్మవెప్పడును దప్పఁడని నీకు
 దృఢనిశ్చయ మున్నదా?

సుశ—సూర్యుడు నేడు సహజతేజోవంతుడై పూర్వదిక్కున
 నుదయించునని యెంత నిశ్చయ మున్నదో యంత నిశ్చయమున్నది.
 సూర్యుడు నై జతేజము విడుచునని నీకేమయిన సందేహమున్నదా?

ఉ. భానుడు నైజతేజమును బాసిన, శీతకరుడు వేడిమిం
బూనిన, నగ్ని చల్లపడిపోయిన, వార్ధి బలంబు యౌరతన్
మానిన, వ్యాఘ్రసింహములు మాంసము తింటఁబరిత్యజించినన్,
దా నిల ధర్మనందనుడు ధర్మపు తప్ప డొకించుకేనియున్.

సత్య—అజ్ఞాతవాసనవత్సర మీవఱకే కడచినదేమో!
అప్పుడు పాండవుల నెవ్వ రడ్డుపెట్టఁ గలరు?

సుశ—అజ్ఞాతవాసాబ్ధిమింకను నతీతము కాలేదు. దాటి
పోయిన యెడలఁ బాండవుల వెదకించుటకు దుర్యోధనమహారాజంత
మతిహీనుడా?

సత్య—అట్లయిన మనము పాండవాశ్వపణ ప్రయత్నమునే
చేయుదము.

సుశ—విరాటునిగర్వ మడఁపక ముందుగా మనకాపని
సాధ్యముకాదు. కాబట్టి మనము ముందుగా శత్రువైన విరాటుని
పశుగణమును వస్తుసంపదను జూఱగొందము.

సత్య—మమ్ము దేవరచిత్తమువచ్చినపనికి నియోగింపవచ్చు
ను. మేమందఱము భవదాజ్ఞాధీనమానసుల మయి వేచియున్నాము.

సుశ—(పయివంకఁ జూచి) ఓవిక్రమభుజా! తూర్పు తెల్ల
వాలుచున్నది. మనచేఁ బంపఁబడినచాడు లింకను రాలేదు. రాత్రి
యంతయు నడిచిన మార్గాయాసముచేత సేనలు నిద్రకుఁ బడినవి.
సేనలను లేపి యుద్ధసన్నద్ధము లగునట్లు చేయుము.

విక్ర—తమయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

సుశ—మనజాడ కనిపెట్టి యెవ్వరును శత్రువులకుఁ దెలు
పక మునుపే మన మాకస్మికముగాఁబోయి గోగణమునుబట్టి యడ్డు
వచ్చిన గోపాలురఁ బాఱఁద్రోలి పశుబృందమును ముంచు కొంత
సేనతో సత్యసేనుని వెంటఁబంపివేయవలెను. వెనుక మనమనుకూల

స్థలమున నేనలను బన్నించి నిలిచి పశువిమోచనమునకయి నచ్చెడి
విరాటాదుల నోడించుటకయి సంసిద్ధుల మయి యుండవలెను.

విక్ర—ఆలాగువనే యుండము.

సుశ—విరాటుని నోడించి యాతనినగ రెప్పుడు చూఱకొం
దమాయని నామనస్సెంతో తహతహపడుచున్నది. పూర్వమాతఁడు
పఱచిన భంగపాటు నాహృదయము నిప్పటికిని శల్యమయి వేధించు
చున్నది. వేగులవారు వచ్చెడులోపలనే మన దశమాలను నడిపించు
కొనిపోయి గోవులను బట్టుదమా?

విక్ర—స్వామి! తొందరపడఁజొకుఁడు. మనచే బంపఁ
బడిన నిపుణకుఁడు మొదలయినవారు దేశ కాలానుకూల్యములను
విచారించుకొని యింతకు వచ్చుచుందురు. మనకిది క్రొత్తదేశము;
మార్గ మడిగినను జెప్పవారులేరు; మర్మమెఱుంగక శత్రుమధ్య
మున సాహసించి పనిచేసినచో దరువాత బళ్ళాత్తాప పడవలసి
వచ్చును. విరటుఁడును మన కశ్రమసాధ్యుఁడు కాఁడు. అతనిబల
విక్రమాదులను మున్ను దేవర కొంత యెఱుఁగుదురుగదా?

సుశ—(తిరస్కారముతో) విరాటుని గిరాటుని నాముందఱ
నొకపౌరుషశాలినిగాఁ జెప్పకుము. అతనివిక్రమము నే నెఱుంగనిది
కాదు. ఆతఁ డొకసారి యెట్లో దైవికముగా రణజూదమున నాపయి
గెలుపు కొనుట నీ వొకమహాకార్యముగా నెంచుచున్నావు. ఆచిటు
గెలుపయినను సింహబలునిచే నైనదిగాని స్వశక్తిచేత నైనదికాదు.

సత్య—అట్లయిన సింహబలుఁడు మరణము నొందినందున
కయి మన మిప్పుడు సంతోషపడవలెను.

సుశ—సింహబలుఁడున్న నేమి? ఆసింహబలుఁడయినను గేక
యసాభ్యులను దోడుచేసికొనివచ్చి నాతోఁబోరి యల్పజయమును
బొందఁగలిగెనుగాని యప్పుడీవిరాటుఁడును సింహబలుఁడునుమాత్రమే

వచ్చియుండినయెడల నే నాయీగువురను జెటియొక కాలిక్రిందను జీమలను వలె నలిపివేసి యుండనా?

ఉ. సింహబలుండు నేఁ డీచట జీవముతోడుత నుండేనేని, నే
రంహగతిం గనదగద కరంబునఁ దాలించి దంతిమిఁదికిఁ
సింహము దూఱు కైవడిని జెంగున దూకి, గదాహతి న్వడిక
సంహరణం బొనర్చి నిమిషంబునఁ దీర్పనె లొంటి వైరమున్?

విక్ర—ఇప్పుడు దేవర వారు స్వబలమునం దతి విశ్వాసముంచి
పరబలమును దిన్నఁగా, గణింపజాల కున్నారు. మనసేసలు మార్గా
యాసముచే నలసి—

సుశ—కాళు, కాళు, కాకిట నేదో కలకలము వినవచ్చు
చున్నది, ఆలకింపుము.

[తెరలో]

గీ. బ్రతికీయున్న నిన్ను రంగమున మున్ను

సింహబలుండు గెలిచె శితశరాళిఁ;

జచ్చియున్న యతనిఁ జప్పిడిమాటల

గెలిచె దిపుడు సేపు గృహమునందు.

సుశ—(కోపముతో) విక్రమభూజా! ఆప్రలాపమువిన్నావా?
ఆయువుచూడిన వాఁడెవ్వఁడో చాటుననుండి నిర్భయముగా నన్నే
యాక్షేపించుచున్నాడు! వాఁడు ప్రాణము లొల్లఁడు కాబోలును!
ఈరాజద్రోహి మనపరిజనులలో నెవ్వఁ డయి యుండును?

విక్ర—ఆకంఠస్వరము మున్నెన్నఁడును విన్నదికాదు. శత్రు
పక్షమువాఁడెవ్వఁడైన మనవారిచేతఁ జిక్కి యట్లు ప్రేలుచుండి
యుండును, మనపరిచార మెక్కడ! స్వామిద్రోహ మెక్కడ!

సుశ—కావచ్చును. అనుష్ఠానిఁ దత్క్షణ మిక్కడ కీడ్చుకొని
రమ్మనుమా,

విక్ర—ఓరీ! ఘటోదరా! ఆశుండడిచేయువారి నందఱిని
బ్రభువుగాని సముఖమునకుఁ దీసికొనిరా

ఘటో—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

[తెరలో]

ఓరీ! పలుగాఱీ! నీవిప్పుడుకూసినకూత మాప్రభువుగారిచెవులఁ
బడియుండిన పక్షమున సీతలయిక నీమెడమీఁదఁ దడవు నిలువదు.
నీకుమ్మత్తువు సమీపించినది మిడిసిపడక నడువు.

విక్ర—(చూచి) మననిపుణకాదు లెవ్వనినో పెడతెక్కలుకట్టి
దేవరసన్నిధి కీడ్చుకొని వచ్చుచున్నారు.

సుశ—ఇప్పు డాకాటు లటచినవాఁడు వాఁడే యయియుం
డును. అందుకు సందేహములేదు. నేనూరక మనపక్షమువాఁడని
భ్రమపడితిని.

[అప్పుడు నిపుఁగుడు, ఘటోదరుడు, పెడతెక్కలు
విఱచికట్టిన యొకవైశ్యునితోఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

నిపు—దేవా! నమస్కారము. దేవరకు విజయమగుఁగాక!

సుశ—నిపుణకా! కార్యసాఫల్యము చేసికొనివచ్చితివా?

నిపు—మనసుభటు లిప్పుడే కార్యము పండించుకొనివత్తురు.
నేను వారిని వెనుకవిడిచి దారిలోఁ దాటుచున్న వీనిని బట్టుకొని
వచ్చివాఁడను—ఓధనగుప్తా! మారాజుగారికి మ్రొక్కుము. చెప్పి
నను చేయెత్తవేమి?

ధన—(గర్వముతో) ఈబంధములు లేనప్పుడే పరులముందు
చేయొగ్గనివాఁడను నేనీనిర్బంధముతో మ్రొక్కుదునా?

సుశ—ఓ వడరుఁబోతా! ఎవడవురానీవు?

ధన—(గర్వముతో) మాప్రభువువారి పశువులను కొంగిలి
వచ్చిన యీదొంగల గుంపునకు నాయకుఁ డీమువ్వరిలో నెవ్వఁడో
ముందుచెప్పడు. నేనాతని కొకింత బుద్ధిచెప్పవలెను.

సత్య—ఇట్లు కాలులు ప్రేలుచున్న యీతులువ నాలుక కోయక కత్తి చేతబట్టుకొని యూరక చూచుచున్నావేమిగా?

ఘటో—(ఒరలోనుండి కత్తి దూయుచున్నాడు.)

సుశ—ఘటోదరా! క్షణకాలము తాళుము, వీడు శత్రు పురము నందలి వార్తలేమయునఁ జెప్పనేమో యడిగి తెలిసి కొందము—ఓనిపుణకా! వీఁడెవఁడు?

నిపు—వీడు విరాటుని ధనాగారమునందున్న బచ్చు, వీని, పేరు ధనగుప్తుఁడట? వీడు మొదట మాతో శాంతముగా మాటాడుచు మేము దేవర నిర్దేశము చెప్పగానే కాలు లటవ మొదలు పెట్టినాడు.

ధన—మీకు శత్రుపురమునందలి వార్తలు కావలెనుగా! ఏమి యీత్రుళ్ళు! సిగ్గులేక—

ఘటో—ఓహిమూర్ఖా! ప్రేలక యూరకుండెదవా? ఈకత్తితో నీనాలుక కోయుదునా?

ధన—కోయము కోయము, నిర్దోషులనాలుకలు కోసెడి యశవాయశూరుఁడవు నీహక్కుఁడవేనా మీసేనలో నీవంటి పుణ్యాత్ములింకను బలువు చున్నారా?

సత్య—వీనికి నేఁడాయువు మూఁడినది.

ధన—మీకు చెప్పనక్కఱలేదు. నా కాయువు మూఁడినదని నా కీవటకే తెలియును.

సత్య—ఎట్లు తెలిసినది?

ధన—మీవంటి దయావంతుల చేతులలోఁ బడుటచేత.

విక్ర—వీనికి నిశ్చయముగానే చావు వ్రాసినది.

ధన—అందుకునం దేహ మేమి? ఈనోతిషము నొక నీకం దిను ముందుగాఁ దెలిసినది. నీభటులు నన్నెప్పుడుబట్టుకొన్నారో నాకప్పుడే చావువ్రాసినదని నీముఖవిలాసము చూడకమునుచే నేననుకొన్నాను.

సత్య—ఈశుంఠకు జ్యోతిషముకూడఁ దెలిసినదా?

ధన—ఒక్కజ్యోతిషమేకాదు మీగన్నిధికి రాఁగానే నా కిప్పుడు సాముదిక్మును దెలియుచున్నది. మీయుఖలక్షణము తేటిపాఱఁ జూచినకొలఁదిని నామరణము నా కంతకంతకుఁ దేటగా బోధపడుచున్నది.

విశ్ర—ఓరి వైశ్యాధమా! ప్రేలబోకు.

సుశ—ఈనీచుఁడు చావునకుఁ దెగించి తెంపరియైనోరికి వచ్చి నట్లెల్ల బ్రేలు చున్నాఁడు. వీనిచే బ్రేలింపకుఁడు.

ధన—నానో రడఁగియుండదు. నన్ను రేచుట భేరిని జోకొట్టుటనుమీ!

సుశ—వీఁడువైశ్యుఁడనుచున్నారే వీనివంశమునలేని యీ వాక్యశూరత వీని కెట్లు వచ్చినది?

సత్య—తల్లి వైశ్యాంగనయే యుండును. వీనితండ్రి నెవ్వరెఱుంగఁగలరు?

ధన—ఈశ్వరుఁ డెఱుంగఁగలఁడు. నినుబోటి యజ్ఞులెఱుంగలేకున్న నప్తమేమి? సహజభేదపులని పేరొందిన వైశ్యులే మావీట నింత శూరు లయియుండఁగాఁ బరాక్రమోపజీవు లయినవారిచర్య లెట్లుండునో నన్నుబట్టి యూహించుకొనుఁడు.

సత్య—వీఁడు సురాపానము చేసినవానివలె బ్రేలుచున్నాఁడే!

ధన—సురాపానము చేయుట మాకులాచారము గాదు.

సుశ—నిపుణకా! వీని కేమైన నున్నాద మున్నదా?

నిపు—మనదండయాత్రనుగుఱించి ప్రసంగింపనంతవఱకువీఁడు మహర్షి పలె మాటాడినాఁడు. ఆపే రెత్తగానే వీనికీవెట్టియైత్తినది.

సుశ—(తనలో) వీనిని మంచిమాట లాడి దారికిఁ దేవచ్చు నేమోచూతము (ప్ర)కాశముగా) ఓధనగుప్తా! నీవు మంచివాఁడవు. భయపడఁబోకు. నీప్రాణములు రక్షింపించెదను. మనస్సు పదిల పఱచుకొని నేనడిగినదానికి సదుత్తరము చెప్పము.

ధన—ప్రాణభయ మెప్పుడును నాకులేదు. మీకుఁ గావలసినన్ని సదుత్తములను జెప్పెదను. మీప్రశ్నపత్రములను విప్పుడు.

సుశ—మీవీటఁ బాండవులున్నారేమో యెఱుఁగుదువా?

ధన—ఎఱుఁగుదును.

సుశ—ఏ మెఱుఁగుదువు?

ధన—పాండవులు లేరని.

సత్య—వీఁ డసత్యము పలుకుచున్నాఁడు.

ధన—మూవీట నున్న కుక్కయు నసత్యము పలుకదు.

సుశ—ఎఱుఁగకున్నఁ బోనిమ్ము. కోపముతెచ్చుకోకు. మీరాజుగారి బావ సింహబలుఁడు సుఖుడయి యున్నాడేమో చెప్పఁగలవా!

ధన—చెప్పఁగలను. అతఁడు చచ్చి స్వర్గలోకమున సుఖుడయి యున్నాఁడు.

సుశ—స్వర్గలోకముననా?

ధన—స్వర్గమునఁ గాకున్న నరకమున నని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఏదో యొకలోకమున నున్నాఁడు. ఈలోకమున మాత్రములేదు.

సుశ—ఎందుచేతఁ జచ్చినాఁడు?

ధన—తన దుర్మార్గత్వముచేత.

సుశ—ఎవనిచేతఁ జంపబడినాఁడు?

ధన—విధిచేతఁ జంపబడినాఁడు.

సుశ—నీవేదాంతార్థ మక్కఱలేదు. లొకకార్థము చెప్పుము. సింహబలుని జంపినవాఁ డెవ్వఁడు?

ధన—గంధర్వుఁ డట!

సుశ—భూలోకమున నున్న సింహబలునకు గగనచరుడయిన గంధర్వునితోడ వైర మేల కలిగినది!

ధన—గగనచరు లేమి! భూచరు లేమి! దుష్టున కందఱును
వైరులే. పరాంగనానురక్తులకును బరధనానురక్తులకును వైరులు కానివా
రెవ్వరుందురు? కండక్రొవ్వన వాడొక్క మహాపతివ్రత కాశపడగా
కావలసిన కార్యము గంధర్వులే తీర్చిరి.

సుశ—అశుడు బారత్వదేవతకే బలి యయ్యెనా?

ధన—అవును. ఆరాక్షసికే నరబలి యయినాడు. పరకాంత
కాశపడి బ్రతికినవాడెవడు?

ఉ. సీత మహాపతివ్రతను జేరగఁ గోరి దశాస్యఁ డీల్లఁడే?

పాతకియై సురాంగనలఁ బట్టి వెన న్నరకుండు కూలఁడే?

ఘాతుకు లైనయాదనుజకాంతులయట్ల నరాకృతిన్ సురా

రాతి యితండు పుట్టి మాహి మ్రందెను, నేఁ డిటు వింత యేటికి?

సుశ—(తనలో) ఈమూఁగుడు దారికివచ్చుచున్నాడు. ఇంక
మెల్లఁగాఁ గార్యాంశమునకు దింపెదను. (ప్ర) కాశముగా) ఓసెట్టి!
అన్నగారి దుర్మగణమును జూచి తమ్ము లోగ్ని యూరకుండిరా?

ధన—ఆయన్నతమ్ము లేల యూరకుందురు? అన్నవలెనే
త్రుళ్ళిపడి సాధుహింసకు యత్నింపఁగా గంధర్వు లెఱిగియన్నవద్దకే
వారిని చోడుపంపిరి.

సుశ—అది సరే కాని యీదుష్టుఁడశించిన యామహాపతి
వ్రతయెవ్వరు?

ధన—అంతఃపురపరిజనముమాట నన్నడుగఁబోకు. నేను బర
కాంత పేరెత్తను.

సుశ—పోనిమ్ము. మీ దేశమునఁ బశుసమృద్ధి గలదా?

ధన—కావలసినంత యున్నది.

సుశ—మీరాజుపశువు లెక్కడ తేనుముగానుంచబడును?

ధన—మూ రాజుపశువులా! సరిసరి! మీతలవు నాకిప్పుడు బోధపడుచున్నది, ఆపశువార్త పశువులకేకాని మనకెందుకు?

సుశ—(తనలో) పశువుల పేరుతలపెట్టఁగా నేవీనికిమరలఁబిచ్చి యెత్తుచున్నది. (ప్ర)కాశముగా) నీవు ప్రాణముల కాశపడెడుపక్షమున నీళ్ళునమలక నిజముచెప్పము. నీకథయదానము చేసెదను.

ధన—నాకు రాజభక్తికంటెను బ్రాణము లెక్కువవి కావు. వలయు నేని యీపాడుప్రాణములం బుచ్చుకొమ్ము. నేనీ దేహమునైనను విడిచెదనుగాని ప్రాణము పోయినను రాజదోహముఁ జేయను.

క. దుజలం బన చెడి ముదిమిని

ద్యజియింపఁగవలయు నట్టిదగు నీయొడలికా

భజియించిన స్వామ్యర్థము

త్యజియించుటకంటె భాగ్యమన్యము కలదే?

సుశ—ఓయి పిచ్చివాడా! మామాట వినక నీ విప్పు డేల నిష్కారణముగాఁ జెడిపోయెదవు? నీవు చెప్పకపోయినను మేమెట్టును మీరాజుగోవులను బట్టకమానము, మానివుణకుని వెంటఁ బోయిన చాదులు సర్వమునుదెలిసికొని నీవిక్కడనుండఁగా నేవత్తురు. ఈలోపలనె బుద్ధిమంతుడఁడ పయి మాకిప్పుడు త్రోవచెప్పినదిపించితివా, నీకుఁ దగినప్రత్యుపకారమునుజేసెదము. ఇదిగో ప్రస్తుతమీబహుమానము నందుకొమ్ము. (అని చేతి రత్నకంఠ మియ్యఁబోవుచున్నాఁడు)

ధన—అహహహా! బహుమానమా!

సుశ—అవును బహుమానమే. మాబహుమానమన్న నీకంత తిరస్కారముగా నున్నదా?

ధన—ఒక్క నీబహుమానమునేకాదు నీబహుమానమును నిన్నునుగూడఁ దిరస్కరించుచున్నాను. నేఁ డుండి రేపు పోయెడు

నీతుచ్ఛధనమును నీయొద్దనే యుంచుకొమ్ము. నావద్ద నెన్నడును దఱుగని దివ్యధనము కావలసినంత యున్నది.

సుశ—మీరాజువద్ద పని నీయభిప్రాయము కాబోలును!

ధన—కాదు నావద్ద పనియే.

సుశ—నీయింటివద్దనా?

ధన—ఇంటివద్దకా దిక్కడనే.

సుశ—ఇక్కడ నెక్కడ?

ధన—ఇక్కడ. (అని హృదయమును జూపుచున్నాడు)

సుశ—అక్కడనున్న దేమిధనము?

ధన—ఏమిధనమా? సత్యధనము; దయాధనము; ధైర్యధనము; అమూల్యనీతిధనము. ఈధనములు మీరు వేయిజన్మములెత్తిననురావు.

సుశ—ఓరి చండాలుడా! స్వపరతారతమ్య మెఱుగక నోరికివచ్చిన జైలును బ్రేలుచున్నావు!

సుశ—ఈమూర్ఖుడు సామవచనములచేతఁ జక్కఁ బడఁడు. ఓభటులారా! వీనిని దండింపుడు.

ఘటో—ఓరిమూర్ఖా! నీసాపఫల మనుభవింపుము. (అని కొట్టుచున్నాడు)

ధన—అనుభవించెదను ! అనుభవించెదను ! మీరన్నట్లు స్వయంకృతాపరాధ ఫల మనుభవింపక తీరదు. ఇక్కడ నావిషయమునఁ జేసినదంతయు మీ రక్కడ యమసన్నిధానమునందు లోటి గుణితముగా ననుభవించెదరు.

సుశ—ఓరీ! ఇకనైన బుద్ధితెచ్చుకొని మీరాజుగుట్టు చెప్పెదవా? నిన్ను మన్నించెదను.

ధన—మన్నింపనక్కఱలేదు చెప్పెదను వినుము.

సుశ — సావధానులమయి యున్నాము, చెప్పము.

ధన — ఇదిగో మర్కము విడిచి చెప్పుచున్నాను. నీవు వృథా పశుహరణమున కేల యత్నించెదవు? వంచకలకుఁగాని ఋజుమార్గ వర్తులకు గోప్యాంశమేమి యుండును? ఆతనిగుట్టంతయు నీతి తప్పకుండుటయే.

శీ. దుర్ణిరీక్ష్యుడౌ మత్స్యేంద్రు దోధ్యగంబు

నొరసి నిలిచిన మగఁగిమి యెదవుఁగాక,

భీడులగుగోవులను గొట్టి నోరు లేని

పసరములఁ బట్టు టిది యేటిపాడుపంబు?

నీవు మానప్రాణములు దక్కించుకోఁ గోరితివా, యీవృద్ధ ప్రయత్నమును మాని యిప్పుడు వచ్చినదారి నే మరలనింటిమార్గము పట్టుము. నీ కీ మధ్యద్ధి వదలక ప్రాణములు చేదయు చెడిపోఁ దలఁచితివా, పోయి గోవులను బట్టుము. అప్పుడు

మ. లయకాలానలభీషణాకృతిని లీల న్నీడు సేరాలవి

రయమారంగ శరార్చులం బొదివి తీవ్రప్రక్రియం గాల్పుచున్

భయదాస్త్రంబుల నవ్వెరాటుండు నినున్ ద్రోసిద్ధతిదాఁకఁ ద

ద్దయుఁ బ్రాణంబును మానమున్ రణమునందక్కించుకో నేర్తు నే?

మ. గజబృందంబులతో నఖర్వమదరేఖన్ దా శతాసీకుండున్,

విజయాశ్వంబులతో భుజాబలమురీచిన్ సూర్యదత్తుండు, వా

యుజవం బొప్పరణాలితోడమదిరాసుండున్, ద్రిమూర్తుల్నుపా

నుజు లొక్కుమృడిఁ దాఁకఁ గూలరెభవన్ముఖ్యాగ్ర సేరాపతుల్?

ఉ. ఆతని యగ్రనందనుఁ డహర్వతితేజుండు శంఖుఁ డున్మదా

రాతిభయంకరుండు మృగరాజు గజంబులఁ బోలెఁ దోలి బల్

శాతకృపాణిచే నడరఁ జంపఁగ నొంపఁగ నీమస్తినిక

వ్రాతము గుండియల్ పగిలి పాఱక జాఱక నిల్వ నేర్చునే?

క. చావం దలఁచితి వేనియు

గోవుల నిటఁ బట్టు మీపు గుటిలత్వమునకొ.

జావక బ్రదుకం దలఁచిన,

నీ విదె నాబుద్ధి వించు నేగుము పురికికొ.

సుశ—ఓరీ! ఆత్మస్తుతి పరనిండా పాండిత్యధురీణా! నీచదువు పూర్ణమయినదా? ఇంకను గొంత కొఱుత యున్నదా?

ధన—చెప్పవలసినదానిలో గుహస్రాంశమయినను గాలేదు. అందనిమ్రానిపండ్ల కట్టులు చాచుటవలన నేమి ప్రయోజనము? శక్యశక్యవిచారములేక నీవేల నిష్కారణముగా చెట్టుగొట్టి పైని వేసికొనెదవు? మారాజు వీరాధిపీరుడు—

సుశ—ఇంతటితో నీచదువుచాలించు. నీపాండిత్యము మేము మెచ్చుకొన్నాము—విక్రమభుజా! మన మీమాఢునితోఁ గాల మంతయు వ్యర్థపుచ్చుచున్నాము. వీనితో వేయేండ్లు మాటాడినను మనకుఁ బ్రయోజనలేకమును గలుగదు. ఓఘభోదరా! వీనిని గొని పోయి మనకార్యలోచన వివరబడకుండ దూరముగా నాతాళవన మునం దుంచుము. బంధములు త్రెంచుకొని పాటిపోకుండ వీనిని పదిలముగా మీ రందఱును గను గలిగి కాచుచుండవలెను జూడీ.

ధన—(తనలో) ఇతఁడు నాకు మంచియుపాయము తోపించి నాడు.

ఘటో—చిత్తము. (అని ధనగుప్తునితో నిష్క్రమించు చున్నాడు)

సుశ—విక్రమభుజా! వాడు దాఁటిపోయినాడా?

విక్ర—పోవుచున్నాడు. మనమింకరహస్యాలోచనమున కుపక్రమింపవచ్చును. అదె మననిపుణకుడు మరల వచ్చుచున్నాడు. అతని ముఖవికాసముచూడఁగా నేదోశుభవార్త తెచ్చుచున్నట్లున్నది.

సుశ—మనరాక శత్రువుల కెఱుక పడకుండ నేను నీతోఁ జెప్పినట్లు చేసినావా?

విక్ర—సర్వమును దేవర యాజ్ఞాప్రకారము చేసినాను. భేరులు మొదలయిన రణవాద్యములు మ్రోయింపకుండ సైనికుల కాజ్ఞాపించినాను; భటు లెవ్వరును తోట విడిచి యవలకుఁ బోవ కుండఁ గట్టిడి చేసినాను! గుఱ్ఱములు గడములు—

సుశ—చాలును. ఇ వన్నియు స రే కాని విరటుని కడుపుల జూడ మాత్ర మింకను మనకు దెలియనే లేదుగదా?

[నిపుణకుండు ప్రవేశించుచున్నాడు]

నిపు—స్వామీ! నమస్కారము. నేను వెనుక దిగవిడిచి వచ్చిన భటులు విరటుని గోవులజూడ కనిపెట్టి వచ్చినారు. ఆతని గోగణ మాతోట కీశాన్యమూలనున్న పొలములోనుండి గోపాలు రచే రక్షింపబడుచున్నది.

సుశ—అట్లయిన వేగముగాఁబోయి పనులఁబట్టుదములెండు. ఓవీరులారా! ఇప్పుడాధనగుప్తుండు ప్రేమనవీరాలాపములనువిన్నారా!

సత్య—మీ రావాగాడంబరము సమ్మి యగుమాత్రమును జింతిలఁబోకుండు.

చ. విరటునితమ్ముల న్నుపుర విక్రమలీల వధించు వాడ నొక్కరుండనె నేను వ్యాఘ్రుమలుకన్ హరిణంబులఁడంపుకై వడిన్;
సరవర! చింత మానుము మనంబున; నాయసిపాలు మత్స్యభూపరు ననుడన్ము లెల్ల; సభవారు వినంగఁ బ్రతిష్ఠపట్టితిన్.

విక్ర—ఇక నాప్రతిష్ఠ చిత్తగింపుడు.

క. శిరములు త్రుంచెద సునిసిత

శరధారలచేత నేగె శంఖాదిమస్తీ

వరసుతుల నెల్ల; నాపా

లరయంగ నేనానితోడ సఖిలకుమారుల్.

సుర—నే నిదె శపథము చేయుచున్నాను వినుడు.

క. విరటునిఁ బొరిగొనియెద నీ

ఖరతరకొత్తేయకమున తీణకాలమునన్;

విరటుడు నాచా లయ్యెడు

సుర లెల్లను నచ్చి తోడు చూపిరయేనిన్.

ఓసత్యసేనా! నీవు నిపుణకునివెంటఁ జోయి యడ్డువచ్చిన గోపకులఁ దూపులపాలు చేసి గోవులను బట్టము—ఓ విక్రమభుజా! నీవు సేనలనుబన్ని పురమునకును గోవులకును మధ్య నిలుపుము. పొమ్ము. నే నిదె నిన్నుఁ గలిసికొనెదను.

సత్య—అట్లు చేసెదము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ద్వి తీ యాం క ము

రంగము—విరాటుని సభామంటపము

[విరాటరాజును, రాణియైన సుధేష్ఠాదేవియు ఉపచారిక యను చేటికయు, పురోహితుఁ డగు వామనశర్మయు, దావారికుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

విరా—ఓవామనశర్మా! నిన్నటిదినము పూజ్యులైన కంఠ భట్లవా రాశౌచవిషయమయిన ప్రస్తావనలో “దశాహం బ్రాహ్మణానాంతు । త్రియాణాం త్రిపంచక”మృని దేవలస్మృతివచనము నొకదాని నుదాహరించినారు. దానినిబట్టి పదియేనుదినము లాశౌచము పట్టవలసినపని లేదుగదా?

వామ—లేదు, దేశాచారమునుబట్టి మనకుఁ బండ్రెండుదినములలోనే యాశాచ శుద్ధి యగును, ధర్మశాస్త్రమును శిష్టాచారమున కనుగుణముగానే యున్నది.

శ్లో. శుద్ధే ద్విప్రో దశాహేన ద్వాదశా హేన భూమిపః
వైశ్యః పంచదశాహేన శూద్రో మాసేనశుద్ధ్యతి.

అనుదక్షస్మృతివచనమును దేవరవాద చిత్తగించియుండలేదా? ఈవఱకేర్పఱచివట్లుగా సింహబలాదుల పత్నులచేత నేడే శుద్ధిస్నానము చేయింపవచ్చును. అయ్యో! సింహబలుని పేరుచ్చరింపఁగానే నేటిగాదు మరల రోదనమున కారంభించిరాదు!

విరా—

చ. వనితరొ! గ్రీష్మతాపమున వాడినపూసరమట్టు లున్న యీ
తనువును దుఃఖవహ్ని నిటు తాపము నొండగఁ జేసె దేల! నె
మ్మనమునఁ దాల్చి పూని యింక మానుచుశోకము నిన్నుఁజూచి నీ
తనయులు నేముఁ గుండెదము; ధైర్యమునన్యమునూఁడింపుమా.
నీ వీరీతిగా వేయేండ్లు చింతిల్లినను, అప్పు యేడ్పుచున్నదని
జాలిపడి సింహబలుఁడును దమ్ములును లేచివచ్చి నిన్నోదార్తురా?
వారు నీతల్లికడుపునఁబుట్టినేలే దనుకొని వారిని మఱచిపొమ్ము.

ఉప—అమ్మా! ఊఁడిల్లుము.

వామ—ఓహో! ఈపండ్రెండుదినములలోనే యీమెయెంత నూతిపోయినది! నిత్యమును జూచుచుండఁబట్టి నేనీమెదేవియనుకొంటిని గాని పదునేమదినములక్రిందఁ జూచినవా రిప్పు డీమెను గుఱుతు పట్టలేదు. అమ్మా! ప్రభువుగాదు చెప్పినట్లుచేసి దుఃఖమును నీమనసు లోనే దిగఁబ్రుంగికొమ్ము.

సుధే—హా! సింహబలా! ని న్నెట్లు మఱచిపోగలుగుదునురా తమ్ముడా? నీవుపోయి నేటికి బండ్రెండుదినములు దాటిపోయినను నామనోవ్యధ యంతకంతకు మఱిత కొత్తగుచున్నది. మఱత వన్ననుమఱపునకు రాక నామనోనేత్రముచ కిప్పుడును నీవు సైరంధ్రని నీయింటికి బంపు మని దీనముఖముతో వేడుచు నాయెదుట నిలువ బడినట్లే కనబడుచున్నావు!

విరా—ఓదేవీ! నీ పూరక తమ్ముడా తమ్ముడా యని పలువ గించెదవు. ఇంకను నీకెక్కడితమ్ముడు? నీమీదఁ బ్రేమలేక నిన్ను విడిచిపోయిన కఠినచిత్తునికొక కన్నాళ్ళు విలపించెదవు?

సుధే—ఓపా! శేష్వరా! ఎన్నాళ్ళని సెలవిచ్చెదరేమి? ఎన్ని యేండ్లు విలపించినను శోకసముద్రమునకు దరి గాన రావట్టున్నది. నా కిప్పుడు క్షణ మొకకల్ప మగుచున్నది. ఎంతసేపటికిని తెల్ల వాఱక నా కీరాత్రి యొక మహాయుగమైనది. హృదయమా! చిరంజీవినివై దుఃఖములనుభవించుమని నన్నీ లోకములోఁ బుట్టింఛితివా!

విరా—హా! హృదయేశ్వరీ! (అని తలంచుకొని నేల చూచు చున్నాడు.)

ఉప—అయ్యో! రాజుగారును నధైర్యపడుచున్నారు! ఏమిబుద్ధి!

వామ—అమ్మా! ఊటదుము. నిన్నుజూచి రాజుగారు దుఃఖపడుచున్నారు. భర్తగారిని మీపుత్రులను పుత్రాధికులనుగాఁ జూచుకొనుచున్న ప్రజలచుయిన మమ్మునుజూచి దుఃఖముపశమించు కొనుము. ఓరాజేంద్రా! మీకీవెట్టియేమి? దేవిగానినోదార్పవలసిన వారు మీరే యిట్లు వావిడిచి దుఃఖపడినచో మీ మమ్మాఱడించువారెవరు? ధైర్యమవలంబించి దేవి నోదార్చుడు.

సుధే—ఓవిప్రోత్తమా! ఇట్లొక్కసారిగా నూర్వరుతములను మ్రొంగుకొని మరలఁ బ్రజలముఖములుచూచుటకు నాకు ముఖ మెట్లు

చెల్లును? ఇక నా కెక్కడితోకము! ఎక్కడి ప్రజలు! లోకములో
సన్నబోలు భాగ్యహీనురాలు వేలొకతె లేదు.

విరా—ఓభూదేవోత్తమా! నేనీదేవి నెట్లోదార్పగలను?

ఉ. ఊరికిఁ బోయి రింకను సహోదరు లాదట నేట రేపటన్

దా రకుదెంతు రోర్చుకొను ధైర్యముతో నవి యూటడింతునా?

వారల నేను దెచ్చెదను వందిరఁ బోకని యూటడింతునా?

ఊటడు మిట్టు లీ వనుట కొక్కయపాయముఁ గోప దక్కటా!

హ! సింహబలా! నారాజ్యమునకు నీవొక పెట్టని కోటవు
గదా! కొండవలె నీవుదండ నుండుటచేత నెట్టివిక్రమధురంధరులును
నారాజ్యమువంకఁ దేటిపాటఁ జూడ వెఱచుచుండుదు. ఇక నీవులేని
యీరాజ్యమున కేయోగము పట్టనున్నదో! నాభాగ్యహీనతచేతనే
నీ కకాలమరణము సంప్రాప్తమయినది.

సుధే—నేను గేవల మండభాగ్యురాలను. నావంటినిర్భాగ్యు
రాలి కటువంటి సోదరరత్నము దక్కునా? హ! నే నెంతటి కఠిన
చిత్తురాలను! అటువంటి భ్రాతృశతమును మృత్యుదేవత కప్పగించి
వారివెంటఁ బోలేక హృదయము పగులక మొండిజీవినై బ్రతుకు
చున్నాను. ఓవిధాతా! నీవు నాహృదయమును రాతితోఁ జేసితివా?

ఉప—అమ్మా! ఓర్చుకొమ్ము. మృత్యుదేవతను నీవడ్డగింపఁ
గలుగుదువా? అట్లు మృత్యువు త్రోచుకొనిరాఁగా నీవేమిచేసెదవు?

సుధే—అహా! ఎటువంటి బలవంతు లంద టొక్కసారిగాఁ
గార్చిచ్చు పొదివినజీర్ణాటవివలె దగ్ధు లయినాడు! హ! పైరంధ్ర! నా
తల్లీ! కీచకకులమున కకాలమృత్యుదేవతవయి మాకు నీవెక్కడ
దాపురించినావు! ఇంతమందిని నీపొట్టఁ బెట్టుకొనుటచేత నయినను
నీకుఁ దృప్తి కలిగినదా? నీకన్ను లిప్పుడు చల్లపడినవా?

విరా—ప్రాణేశ్వరీ! మనభాగ్య మిట్లుండఁగా నీవేల పదుల నిందించెదవు? ఇం దామహాపతివ్రతదోష మేమున్నది? పరాంగనను బలిమినిబట్టఁజోయిన వాని దుర్లయవిషమే వానిని జంపినది.

సుధే—అవు నాసాధ్యయెడల దోషము లేకమునులేదు. దోష మంతయు మనవానియొద్దనేయున్నది. ఒక్కగడుపునఁబుట్టినదోషము చేత నే నిట్లు పతిచెడి ప్రలపించుచున్నాను. హా! తమ్ముడా! నీకు రంభలమించు నుండరు లందఱు అంతకిపురముననుండఁగా, పరదారకేల యాశపడితివి? పరగతిపొందు వలదని నేను నాఁడే చెవినిల్లుకట్టుకొని పోరితిని. నాహితవాక్య మొక్కటియుఁ జెవిని జొరనియ్యక సర్వమును బెడచెవులఁ బెట్టితివి. ఇప్పుడయిన నామాట హిత మని నీ కనుభవమైనదా?

విరా—వినాశకాలము కాపించినవాఁ డాపులహితాలాపము లేల వినును?

క. మృత్యువు విడువక తలపై

సృత్యం బటు సల్పుచుండ నెన్నండును దా

సత్యఁతహితులమతులం

బ్రత్యయ మిడ నిచ్చునె యల పాపపువిధియు?

విధి ననవలసిన పనియేమి? వానిచావునకు నీయుపేక్షకూడఁ గొంత తోడుపడినది. నాఁ డెల్లు హధువునకై మూలినిని వానియింటికిఁ బంపకుంటివా, ఇంతలో నింత వై పరీత్యము వుట్టను.

సుధే—అవును. ఈరంఘమరణమునకుఁబాపకర్తరాలనయిన నేనే కొంత కారకురాలను, అప్పుడునాబుద్ధిబ్రమిసిపాడుసురకై సైరంధ్రిని వానియింటికిఁ బంపి పాపము కట్టుకొని నూటయేపుర తమ్ములను నాపొట్టనుబెట్టుకొన్నాను. నాలోపలఁజొచ్చి విధినాచేసట్లు చేయించుచుండఁగా, నేనెట్లు మూలినిని సురహరణార్థము పంపకుండ నేర్తును?

విరా—అది నీదోషము కాదు. నిధి బలవంతమయి ప్రేరేపించుచుండగా, నిధి విధానము తప్పింప నెవ్వరికి శక్యమగును? నాడాలాగున వాడు కట్టపగలు సిగ్గువిడిచి వీధినిబడి మాలినిని సభ కేసి తఱుముకొని వచ్చినప్పుడే వానికి జేతుకాల మాసన్న మయినదని నే ననుకొన్నాను. ఆయివుమూడబట్టియే వానికట్టి చుద్బద్ధిపుట్టినది.

సుధే—వాడు నాకాశ్యమీడబడి లేవక సైరంద్రిని దన గృహమున కంపనియెడల మన్మథాన్ని చేతి నప్పుడే ప్రాణములు పోవునని ప్రలపించినాడు. అప్పటి వానియవస్థను జూచి వాడెట్లును కాముని నిశితశరములచేతఁ జచ్చుట నిశ్చయ మని తలపోసి బ్రాత్య వాత్సల్యముచేఁ గార్యా కార్యవిచారము చేయలేక సోదర ప్రాణరక్షణార్థమయి యాపని చేసితిని.

ఉప—అహా! సోదర స్నేహ మట్టిదేకదా! సహోదరునివ్యధఁ జూచి యాదుతో డెట్లొర్వఁ గలుగును?

సుధే—ఓతమ్ముడా! అఖర్వశౌర్యగర్వ లైసగంధర్వులు నీప్రాణములు గొంతురని నే భయపెట్టినప్పుడు సైరంద్రిపతులయిన గంధర్వపతులెంతటి బలవంతు లైనను వారి నర్థక్షణములో సంతము నొందించెదనని ప్రగల్భవచనములు పలికితివే, లోకములో నాకంటె బలవంతులు లేరని విజ్ఞప్తిగెడు నీమర్జయ మయినబలము వారిముందేమయిపోయినది? అతిలోక బాహుబలు డైనసింహబలు నొక్కరాత్రిలో సంతము నొందించిన యాగంధర్వు లెంతబలము గలవాఁ!

విరా—పాపోపహతుని జంపుటకు బలమే యక్కఱలేదు. ఇతడులూరక నిమిత్తమాత్రమే కాని వానిపాపమే వానిని జంపును. ధర్మబాహ్యుడయి పాపకార్యమునకుఁ జొచ్చినవానికడ ధైర్యశౌర్యాదులు నిలుచునా? నీతిబల ముడిగినవాడన్ని బలములు మడిగినవాడే.

నీతిబలహీనుని బాలుడైన ననాయాసముగాఁ జంపగలుగును. అతని పాపమే కాకున్న లోకాతీతసత్వాధ్యుఁ డయినసింహబలు నొక్కరు చంపగలుగుదురా?

సుధే—ఓతమ్ముడా! నీవు శాస్త్రము లెఱిగినవాడవే? పర వనితాసంగమము పాప మని తెలిసియు బుద్ధి యేల మరలించుకొన్నావుకావు? దీనివలనసపఖ్యాతియేగాకనీ వేమిసుఖ మనుభవించినావు?

విరా—ఓప్రియురాలా! ఏమి నీవెఱ్ఱి! వ్యభిచారమువలన దుఃఖమే గాక సుఖము కూడఁ గలుగునా?

చ. పతి వినెనేని పాపిణములపై నలుగున్; జరులంత మాచినన్
క్షీతిపయి మానుషగబుఁచెడున్; జింతమెయిం గులకాంత విన్నచో
బ్రతుకు త్యజింపఁ జూచున్; డలవంపు లగు స్సవా రెఱింగినన్
వెత యగుగాఁ! సౌఖ్య మొదవించునె యవ్యసతీరతం బెటన్?

గీ. ఆయువు నడంచు, నైశ్వర్య మపహరిండు,

గీర్తితరువు నుఁకొల్పించుఁ గేవలంబు

పరసతీసంగమం బట్టిపాడుపనికి

ధర్మపరుఁ డెప్పుడైనను దలఁపుగొనునా?

సుధే—స్వానుష్ఠానసమయమునఁ దెలిసినవారును తప్పవారిఁ బట్టుదురు, ఓతమ్ముడా! ఈవిషయముననీవి వేక మెక్కడకుఁ బోయినది?

విరా—కామాతురునకుచి తానుచితవివేక మెక్కడనుండును?

ఆస దోసమెఱుంగ నిచ్చునా?

మ. అలనాఁ డాయవివేకి కీచకుండు మధ్యాహ్నంబునం గామవి

హ్వలుడైబావురుగాఁడు రాచిక డాయవ్యచ్చున ప్లేచిరా,

నిలువెల్లం జెమరింప మే న్వడఁకఁ గన్నీ రక్షులంగ్రొమ్మదా

నలసైరంధి కడంగి నన్ననిసవాక్యం బుల్లమున్ వచ్చెడున్.

సుధే—ఆవాక్యమేది?

విరా—ఇది—

చ. సరపతి చూచుచుండ సభ నన్నిట లీకుజనుండు కూర్చుండై
పరిభవ మండ జేయఁగ నృపాలకుడే కని యూరకుండఁగా
సరయఁగ నింకమీఁదటఁ గులాంగన లెవ్వరిభార్య లీపురిక
పరిభవ మందకుండ మనువారలు మానముతోడ? నక్కటా!

సుధే—అధర్మమును జూచి రాజుపేక్షకుఁ డైనయెడల
ఆపాపములో నగము రాజును జెందు నని నీతివేత్తలు చెప్పునురే!
మీ రేల యుపేక్ష చేసితిరి? అప్పు ఁ మీరు వానికిఁ దగినబుద్ధి చెప్పి
వారించి యుండినయెడల 'మనకీచక వ్రజమున కీయ కాండప్రళయము
రాకుండియుండును. దుఃఖకరమైన యావాక్యమువినిమీరేమిచేసితిరి?

విరా—ఆమెను శాంతవచనములతోఁ గొంత యూరడించి,
తరువాత విచారించి నిన్నిట్లుభంగపడిన యామెప్పుని శిక్షించెడఁ
బొమ్మని నరుయోచితముగాఁ జెప్పి యొడఁబడిన నే నామె నప్పటికి
బుచ్చివేసితిని. అంతలో పాపదాక్షిణ్య ముడువచ్చి నానోరు నొక్కు
టచేత సభలోఁ గీచకుని గిరియుటకయిన నాలుకాడినదికాదు.

సుధే—రుక్మాద్రుడయిన సింహబలుడు పోలిసినను వంశము
నిలుచుటకై నూటనలుపుకు తమ్ములలో నొక్కఁడైన బ్రతుకరాదా?

విరా—పుట్టుకచేతనే కాక దుర్మయముచేతఁగూడ వానికిఁ
దమ్ములనఁదగినవారు మాత్ర మేల యన్నను విడిచి బ్రతుకుదురు?
అన్నగారి యవస్థను గన్నులార చూచియు భయపడక యాపరమ
పాపనిని ముద్దయము మున్న యన్నశవముమీఁదఁ బెట్టి కట్టినట్టి
దుష్టుల కట్టికట్టపాటు తప్పవా?

సుధే—హా! పాపపు డైనమా! నీకంటికికీచకకలమింతయెక్కువ
బరువయ్యెవా? భ్రాతలకును బితలకునుదిగోదకము లిచ్చుటకొక్కని
నైన విడిచిపెట్టలేకపోతివా? మీకితరులెందుకు? ఇదిగోమృతకల్లు

రాలనయిఁ బ్రీతికియున్న నేనే మీయందఱికిని గన్నీటితో తర్పణ జలము విడుచుచున్నాను. (అని యేడ్చుచున్నది.)

వామ—అమ్మా! తలఁచుకొని తలఁచుకొని యేల దుఃఖించె దరు? మీ రేడిచి యీపోయినవారిలో నొక్కరినైన బ్రీతికింపఁ గలరా? మిమ్మిట్లు దుఃఖిపెట్టెడువారు మీకు శత్రువులుగాక తమ్ములగుదురా? ఇక వారిమీఁది మోహపాశము లోసివేసి నేఁటిదినమున జరగవలసిన క్రియలమాట చూడుడు.

విరా—ఓమనోనాయకా! నేను జెప్పమన్నమాటలు నీ వా సైరంధ్రితోఁ జెప్పితివా?

ఉ. ఓకమలాశ్వురో! పురుషు లుర్విని జంచలచిత్తు లెంతయుఁ;

లోకములోని సుందరులలోఁ గడుసుందరి యామె; యెవ్వరే

నాకమలాయతాక్షి దెన నానఁ గనుంగొని రేచి, చావొగిన్

జేతుఁగాన, మాలినిని శీఘ్రము సాగఁగ నంపఁగాఁ దగున్.

పురుషులకంటెఁ దరుణులు మృదుతరమధురవచనరచనలతో సమ యోచితముగాఁ బలుక నేర్తురుగాన, నేనీభారమును నీమీఁదఁ బెట్ట వలసివచ్చినది. అంతేకాక నేనునుబురుషుడనే యగుటచేత నాతరుణి చింతకుఁబోయిన నాస్వాంతము కలఁగి యేమి చేటు మూడునోయని భీతికలుగుచున్నది.

సుధే—ప్రాణేశా! ఎంతమాత్రమును మీరాసైరంధ్రి దృష్టిపథమునఁ బడగూడదు. మీరు చెప్పమన్నమాట లీవఱకే నేను సైరంధ్రితోఁ జెప్పి శీఘ్రముగా మారాస్త్రిమమును మమ్మును విడిచి మహోపకారము చేయుమని నాఁడే వేడుకొన్నాను.

విరా—సైరంధ్రి యందు కొప్పకొన్నదా?

సుధే—ఇకపదుమూడుదినములుమాత్ర మెట్లయిన నేనుమీ యింటనుంటకొద్దుకొమ్ము. అట్లుంటకీకొంటివా కృతజ్ఞులయిననాపతు

లప్పుడు మీకుఁ గనఁబడి తగిన మేలుచేసి నన్నుఁ గొనిపోదురు. అంతఃక నిందు నాయునికి కీకొనవలయు నని యామె నన్ను బహు విధములఁ బ్రార్థించినది.

విరా—నీ వామెప్రార్థన మంగీకరించితి వనుకొనెదను.

సుధే—అందుల కొప్పుకొని యీలోపల నేయసాయమును గలుగకుండ నాపుత్రులను వల్లభుని రక్షించుకొమ్మని మీ మమ్మమె' కొప్పుగించినాను.

విరా—అట్లయిన గడుపుదాటునంతకు సహించియుండుము. నేడే కదా తుదిదినము?

సుధే—ఒక్కదినమయినను నే నెట్లు సహింపఁగలుగుదును? నాతమ్ములపాలిటి యపమృత్యుదేవతయైన యామాలిని నాకంటఁబడి నప్పుడెల్లను చచ్చినవాండ్రు స్మరణకువచ్చి దుఃఖము నముద్ర తరంగములవలె పొరలిపొరలి వచ్చుచుండఁగా, సైరంద్రి సదా చెంత నుండి పనిచేయుచు నాకన్నులయెదుర మెలఁగఁగా నెట్లు చూచి సహింపఁగలుగుదును? ఓసహోదయలారా! నాకన్నులు మండించు మంటలవలె మీభార్యలగతికలయి ప్రితిదినమును నానేత్రముల యెదుర నేలకుఁ గంటికి నేకధారగా నేడ్చుచుండ నే నెట్లు చూడ గలుగుదును? (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

విరా—ఇక నేనీమెకు దుఃఖశాంతి చేయలేను. కంకుభట్టు వచ్చినయెడల, పురాణగాథలనుజెప్పి శోకోపశమనము చేయఁగలుగును. అతఁడు నేటి శ్రాద్ధకర్మలందు యోగ్యులయిన బ్రాహ్మణుల నియోగించి వచ్చెద నని పోయి యింకను రాలేదు.

దావా—దేవా! కంకుభట్టుగారు వచ్చుచున్నారు.

విరా—అయినను శీఘ్రముగాఁ గొనిరమ్ము.

[కంఠభట్టు ప) వేళించుచున్నాడు.]

విరా—(లేచి చేతులు జోడించి) స్వామీ! భట్టగకా!
నమస్కారము.

కంఠ—విజయోస్తు! దేవరసింహాసనమును స్వీకరింపుడు.

విరా—మీ రీపీఠమున సథివసింపుడు. (ఇద్దఱును గూర్చున్న
తరువాత) స్వామీ! మీరుపురోహితానుపతంబున బ్రాహ్మణులను
స్థూల నాయకర్మలకు నియోగించి వచ్చిరాక?

కంఠ—సర్వమును సంసిద్ధము చేయించినాను. గోదానము
లకు పలయుగోవులు మాత్ర) మింకను రాలేదు.

విరా—దానార్థము సవత్సరగోసహస్రము నేటి తెల్పుని
పంపిన ధనగుప్తుఁ డింకను రాలేదు. అతఁ డేపని చెప్పినను యుక్త
కాలములో నిర్వహించుకొనిరాక యిట్లెప్పుడును మరలినవాడు
కాడు. ప్రభాతమునకు ముందే వచ్చెద నని పోయినవాడు జాము
ప్రాదైక్కవచ్చినను రాజపోవుటచూడఁగా గిట్టనివారివలన నాతని
కేమో విపత్తువచ్చియుండు నని నాచిత్తము తత్తరిల్లు చున్నది.

కంఠ—మీరు చింతిల్లవలసినపనిలేదు. అతఁ డెట్టివిఘ్న
ములనైనఁ దప్పించుకొని యింతకు వచ్చుచుండును.

దేవా—దేవా! ధనగుప్తుఁడు రోజుచు పరుగెత్తుకొని
వచ్చుచున్నాడు.

విరా—వెంటనే లోపలికి రమ్మనుము.

[రోజుచు ధనగుప్తుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

ధన—(రోజుచు) దేవా! నమస్కారము. నాదేహము—
దేహము-కంప మెత్తుచున్నది; నానోట-మాట-మాట రాకున్నది.
(అని గడియకొకమాటగాఁ జెప్పుచున్నాడు.)

విరా—పడకపోకు; తొందరపడకు. శాంతించుకొని నీకేమి యుపద్రవము వచ్చినదో చెప్పు. నీ వెక్కడనుండి వచ్చుచున్నావు?

ధన—యమ—యమ—యమసన్నిధానము నుండి.

సుధే—అయ్యో! ధనగుప్తున కెంతగతిపట్టినది! నామన స్సిష్టడు దుఃఖముముద్రములో మునిగియుండియు తపదుఃఖమును మఱచి పరుని యాపదకై పరితపించుచున్నది.

విరా—ధనగుప్తా! నీవు వెట్టిచూపులు చూచుచున్నావు. నీకు మతిభ్రమణముకలిగినదా? నీ వెక్కడనుండి పరుగెత్తుకొనివచ్చినావు?

ధన—మృత్యుముఖమునుండితప్పించుకొనిపరుగెత్తివచ్చినాను.

విరా—నీకు చిత్తచాంచల్యముకలిగినదా? జేహము తెలిసియే యున్నదా? గోవులను తోలించుకొని వచ్చినావా లేదా చెప్పు.

ధన—గోవులనా? గోవులనా? ఇంకను మనకెక్కడి గోవులు? మనగోవులను గోవులను—నేను చెప్పలేను. (అని నిట్టూర్పు విడుచుచున్నాడు.)

విరా—అయ్యో! పాపము! వీని కాకస్మికముగా చిత్తభ్రమ కలిగినదిగదా! వైద్యులను బిలిపించి వీనికి చికిత్స చేయింపుడు. ఓధనగుప్తా! గోవులను దీసికొనిరాలేదా? కొంచెము శాంతించుకొని చెప్పు.

ధన—నాకు మతిభ్రాంతి లేదు. నాజేహము పూర్ణముగా తెలిసియేయున్నది. అప్రియమని చెప్పజాలకున్నాను. మనసింహ బలుడు చచ్చియు నదృష్టహీనుడే యయినాడు. అతడు గోదాన పుణ్యమునకు నోచుకోలేదు.

విరా—(ఉలికిపడి) అప్రియ మేమి? నే నుండగా వానికి గోదానము లేల లేకపోవును?

ధన—మనగోవులనుబట్టటకయి సేనలతో సుశర్మవచ్చినాడు.

విరా—(ఆశ్చర్యముతో) ఏనుశర్మ? ఎక్కడకు వచ్చినాడు?

ధన—ఏనుశర్మా ఆనుశర్మ, మనశత్రువైన సుశర్మ, ఊరి బయలికి వచ్చినాడు.

విరా—(విస్మయముతో) ఆతిగర్తరాజు కాదుగదా

ధన—ఓ సతతే. అతడు దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత మనగోవులను బట్టుటకయి దక్షిణదిక్కునకు వచ్చినాడు.

విరా—ఓసభిక్షలారా! వింటిరా యీ వైకుంఠంబు? ఏమేమీ! మ, ధనగుప్తా! మనగోక్షణముల, దీగర్తల పట్టణంబు సచ్చిరే! మును దానొందిన భంగపాటలనుశర్మం డప్పుడే విస్మృతిం గొనెనే! క్రవ్యుల సేమొగంబునను సంగ్రామార్థియై వచ్చె! న మ్మొవల న్నాడు ప్రతాపవహ్ని కొకటం బూర్ణాహుతింజేసెదన్.

క. శలభం బియ్యెడఁ గాలా

నలముపయి గంతువేయ నడతెంచె; నిదే

పాలిసె సుశర్మ; మదిప్రము

ఫలియించెను; నేడు కాదె పండువు నాకున్?

(అని తనలో నేమో యాలోచించుచు క్రిందుచూచుచున్నాడు.)

కంఠ—(తనలో) సుయోధనుడు మే మిందున్నజాడ కని పెట్టినాడేమో! (ప్రకాశముగా) ధనగుప్తా! గోవుల బట్టుటకయి సుశర్మ దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత వచ్చినాడా? అకౌరవాధముఁ జెంతదుర్మార్గుడు!

ధన—భటుల సంభాషణమువలన నేనీసంగతి గ్రహించినాను. న న్నా సుశర్మ పాండవులవృత్తాంతముకూడ నడిగినాడు.

కంఠ—(తనలో) ఈతడు మనవృత్తాంత మేమయిన నెఱిగి చెప్పినాడేమో! (ప్రకాశముగా) ఓధనగుప్తా నీవేమి చెప్పినావు?

విరా—ఓచావారికా! ఇప్పుడ తమతమ సేనలతోడ యుద్ధన
స్పృహలయి యుండుడని మనదండనాధులకు జెప్పి పంపుము. మే మిదే
విపక్షశిక్షాదీక్షలుగాని దండయాత్ర వెడలఁబోవుచున్నాము.

దావా—సుహాప్రసాదము. (అని నిష్క్రమించి మరల
ప్రవేశించి) దేవా! సేనానియగు వీరసేనుడు మహావేగముగా
గోపాలురను వెంటగొని దేవరను సందర్శింప వచ్చుచున్నాడు.

విరా—ఏడీ! ఏడీ! ఇటు రమ్మము.

వీర—(ప్రవేశించి) స్వామీ! సమస్కారము.

విరా—సేనానీ! సింహబలుడు పోగానే శత్రువులవలన
మనవీరి కెంతవైపరీత్యము పుట్టినదో విన్నావా?

వీర—దేవా! వినుటయేకాదు కన్నార కనియే వచ్చినాను.
ఇక మాటల కెడము లేదు.

ఉ. ఆవల గర్భశత్రుఁ డగు నల్లనుశత్రుఁ డపారమైన సై
న్యావళితోడ వచ్చి యతులాతిమదాంధత దక్షిణంబునన్
గోవులఁ బట్టె; నడ్డుపడు గోవుల వీరిని గొట్టె; దూపులన్;
భూవర! యాలఁ దోలుకొనిపోయెడు: బచ్చెపుదొంగయో యనన్.

ఆగోవులదొంగ నిప్పుడ వెంబడించి వేడిచూపింపగాని మన
గోవులు మనకు దక్కవు.

క. పాపిష్టుఁ డడ్డు చొచ్చిన

గోపాలుర వీరి నెల్లు కుపికుండ్లై వాల్

తూపులపా లొనరించెనొ

యూపబ్బినఁ జిత్తగింపుఁ డెల్లరతనువుల్.

నేను మనసేనల నన్నిటిని సన్నద్ధము లయియుండ నియమించి వైరి
సంహారమున కయి యేలినవారియనుజ్ఞ పొంద వచ్చినాను.

విరా--(గోపకులవంశః జూచి)

ఉ. గోపకులార! చింతపడకుం డణుమాత్రము మీరె దీనికిన్ ;
దూపు లవెన్ని టూయెడల దూతెనొ వానికి నూఱురెల్లుగాఁ
దూపులు వానిదేహమునఁ దూర్చెదఁ, గార్చెద నెత్రు పేరులన్,
బాపెద మీపరాధవము; పంపెద నంతకు చెంతకుఁ రిపున్.

వీరసేనా! మనసైన్య ముత్సాహ వంత మయియున్నదా?

వీర--ఉత్సాహమో గిత్సాహమో నేను జెప్పలేను.

ఉ. దాసె సుశర్మ యంచు వినుటన్ మనసైనికు లెల్ల సంగరో
ల్లాసము మోములందు బొదలన్ రిపు నెప్పుడు రూపడంతుమా
గావలకంచు మించుతమకంబునఁ బెండ్లికిఁ బోవుకై వడిన్

భాసిలుచున్న బాధ గలువం బయనం బయి నవ్వుమోములన్,
పగవారి నెప్పుడు పరాధవింతుమా యనుచింతయే కాని మనవీరభ
టులలో నొక్కనికిని బ్రాణములమీఁది చింతలేదు.

కంక్ష--(తనలో) విక్రమక్రీడకు నాకు నుత్సాహము కలుగు
చున్నది. ఏదో యుపాయముపన్ని నేనును వీరివెంటఁ బోవఁ బ్రయత్నించెదను.

విరా--దౌవారికా! సూతుని నారధము సాయధముగా
నాయితముచేసి తెమ్మనుము. ఇదిగో నేను విక్రమవిహారమునకు
లేచుచున్నాను. (అని లేచుచున్నాడు.)

వీర--ఇంతమాత్రపుపనికి దేవరబాధు శ్రమపడవలెనా? మీ
భటుని నన్నుఁ బంపుడు. క్షణకాలమున సుశర్మను బట్టితెచ్చి మీపాద
ములకుఁ గానుకచేసెనను, శత్రుశిరఃఖండనమున కయి నాచేతులు
త్వరపడు చున్నవి.

విరా--నాతోఁ బ్రతిఘటించి వీరాధిపీకుడనని గర్వాలాప
ములుపలుకుచున్న మాప్రతివీరుని నేనుండగాఁబడు లెవ్వరునుసంహరింప

ధన—చెప్పట కేమున్నది? నే నేమియు నెఱుంగ నని చెప్పి నాను. న న్నాపశువు మనపశువులజాడకూడ గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి యడిగి నాడు.

కంఠ—(తనలో) ఇంక నే నూటట చెందవచ్చును. ఈవార్త రాజుగారికిఁ గావలసినది. రాజుగారు తమలోఁ దా మేమో యాలోచించుకొనుచు వినకున్నాడు. (ప్రకాశముగా) దేవా! ధనగుప్తుఁ డేదో మనవి చేయుచున్నాడు.

విరా—అతఁ డేమనుచున్నాడు?

కంఠ—అనుశర్మ మన పశువులజాడ త న్నడిగినాఁ డనుచున్నాడు.

విరా—(ధనగుప్తు నివంకఁ దిరిగి) ఓధనగుప్తా! ఎ దేదీ? ఆమాట యింకొకసారి చెప్పు. ఆనరపశువు మనపశువులజాడకూడ ని న్నే యడిగినాడుగా! ఏమి యాతని పోతరము! అక్రూరుని నీ వెట్లు తారించితివి?

ధన—నేటి దానార్థమై నేను గోవుల నేర్పఁజూపుచుండఁగా దారిలో యమభటులవంటి వానిభటు లెదురుపడి నన్నుఁ బట్టి కొట్టి తమ ప్రభువునన్నిధికిఁ గొనిపోయిరి.

గీ. కటకటా! నేను మిమువంటి ఘనబలాధ్వ

పాదభక్తుఁడ నయ్య నాతులువచేతఁ

గానిమాటలుపడి కొల్వలోన కొట్టఁ

బడితి. విధివ్రాత తప్పింప వశమె యెందు?

విరా—ఇట్లవమానితుడనైతి నని నొచ్చుకొకు. నాప్రియ భృత్యుని బరిభవపఱచిన పాపఫలము వాఁడిప్పుడ యనుభవింపగలడు. ఆతులువ మ మ్మేమైన నన్నాఁడా?

ధన—అదుప్టుఁడు నోరికి మాటులేదుగనుక దేవర విషయమయి కావలసి నన్ని కాటు లఱచినాడు. అప్రణాపములు నిండిననభలో

నుచ్చరింపఁ జూలవు. ఆకుక్క చాటున మొటిగినమాత్రమున దేవర ప్రతాపము కొఱవడునా?

నిరా—అహ! ఎంతపనివుట్టెను! వాఁ డేమి తలఁచుకొని యింత నిర్భయముగా వచ్చియుండును?

ధన—మఱియేమి యన్నది? ఆత్మవిశ్వాసము తలఁచుకొనివచ్చి నాఁడు, కాలనియోగము మీఱ నవరితర మగును?

నిరా—(తలయూచి) జేరా! ఇంతకాలమున కెంతవంత విసఁబడెను! నాప్రియభృత్యుని భంగపఱచినవాఁ డింకను ప్రాణములతో నున్నాఁడు, ధనగుప్త! యమకింకరులవంటి యాకిరాతుల చేతులలోనుండి నీ వెట్లు తప్పించుకొంగలిగితివి?

ధన—మరల దేవర వారిపాదసందర్శనము చేయవలసినభాగ్యమున్నది కాఁబట్టి దైవికముగా మృత్యుముఖమునుండి వెడలివచ్చి నాను. ఆసుశర్మ తనమంత్రులతోఁ గార్యాలోచనము చేయఁదలచినన్నదూరముగాఁ గొనిపోయి నిలుపు డని భటుల కాజ్ఞాపించెను. నన్నుఁ గొనిపోయి యొకతాళవృక్షమునకుఁ గట్టి, ఆదారిని సురాభండముఁ గొనిపోవుచున్న శౌండినిని గొట్టి బలవంతముగా దాని పంటిలోని కల్లు త్రాగి, మత్తెక్కి చెప్పకొండఁజేరి జూద మాడఁ దొడఁగిరి.

నిరా—వారుతమనాయకునికిఁ దగినభటులు, తరువాత.

ధన—ఆసందడిలో నేను మెల్లఁగా నాబంధములను పండ్లతోఁ గొటికి త్రెంచుకొని పురివంక మరలి నాపిక్కబలము చూప నారంభించితిని. అది చూచి నలుగురు భటులు నామెటఁ బడినన్నుఁ దఱుముకొనివచ్చిరి కాని వారు నాపరుగు పట్టఁజాలక కొంతదూరము వచ్చి వెనుకకు మరలవలసిన వారైరి. ఇప్పు డాదుష్టుల పశుగ్రహణ వృత్తాంతమును దేవరకు నివేదింపఁ గలిగి కృతార్థుఁడనయిరాడఁను.

గూడదు. ఈ సేవలను నేనే వడిపెడను. ఓవీర సేనా! మనశ తానీ నాద్యను జన్ములను శంఖాదికుమారులను నావీరవిహారముచు జూచుట కయి రధారూఢులయి నావెంట గా నిడుమింపుము. పురసంగరార్థ మయి యుత్తరుఁ డింట నుండును.

వీర—నే నీవఱకే వారల కీత్రిగర్తలవార్త చెప్పించితిని. వారీవార్త చెవి సోకినతడ వాత వీరవిహారమునకు బయలుదేరిక యుగళ మయిన నింట నిలువఁజాలరు.

సుధే—ప్రాణేశ్వరా! నన్నుఁగూడా యుద్ధభూమికి మీరొంటఁ గొనిపోండు. మిమ్ము విడిచి నే నింట నొంటిగా నుండలేను. ఒక వేళ బలవంతముగా నా దేహము నిం దుంచఁగలిగినను ప్రాణము లెట్లును మీరొంట రాకమానవు. సోదరమరణదుఃఖమే నన్ను సంతాపింపఁ జేయుచుండఁగా, మీదుస్సహవిరహతాపముకూడ దానికిఁ దోడు పడిన నేను దాళఁగలుగుదునా?

కంకు—(తనలో) ఇదిగో సమయము తటస్థించినది. నే నీమెను బోత్సాహపఱిచి యీమెతోఁ బ్రయాణ మయ్యెడను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! సోదరమరణ వ్యధాతుర వయియున్న నీ కిప్పుడు పతివిరహము నిశ్చయముగా దుర్భరమే యగును.

నిరా—ఓహృదయేశ్వరీ! నామాట వినుము. వీరులకుసహితము దుర్నిరీక్షమయి యుండెడు రణరంగమునకు సహజభీదువు లైన స్త్రీలు రాఁడగినవారుకాదు. అంతేకాక మానప్రతిపేరులును గ్రూరా శ్రేణులు లని పేరు పడినవారుగదా?

సుధే—ఆవల దేని కయినను సహింతునుదాని యిం దుండి పాణములు నిలుపఁజాలను.

కంకు—ఓమహారాజా! ఈమెప్రార్థన నంగీకరింపుఁడు. యత్రీయ స్త్రీలుభీదురాండ్రుకారు. పూర్వము కేకయరాజపుత్రుని రక్షయినదశరథుఁ

నకు సంకరరంగమునందుఁదోడుపడలేదా? మొన్ననుభద్ర యాదవుల
తోడఁ బోరాడిన విజయునకు సారథ్యము చేయలేదా? ధైర్య
గగనుచేత దేవియు వారికిఁ దీసిపోవునదికాదు. నా కొక్క వలలుని
తో డిచ్చిన పక్షమున సురక్షితస్థలమున నిలిపి మే మిద్దఱము నీమెను
గంటికి తెప్పవలెఁ గాచియంజెడము. అతఁడు కావలికాచుచుండును;
నేను ధర్మతత్త్వములుచెప్పి దుఃఖశాంతి చేయుచుండెద.

విరా—మంచిది. అలాగే కానిమ్ము. పెద్దలయాజ్ఞ మీఱ
రాదు గనుక దేవిరాక కంగీకరించినారము. ఈమె రక్షణభారము
మీది. మీకిం కెవ్వరు తోడుకావలెను?

కంఠ—పాండవులవద్ద నున్నప్పుడు తంత్రీపాలవామగ్రంథుల
పాదుషములు కొంత యెఱిగియున్నాను. వాడుగూడ వార్తాహర
ణాదులకై నాకుసహాయులుకానిండు.

విరా—వీరసేనా! దేవికిని వీరికి నలువురకును సర్వరథ
ములను బన్నింపఁబంపుము. నడుమనడుమ నీవును వీరిక్షేమమువిచా
రించుచుండుము.

వీర—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

విరా—వామనశర్మా! దేవికూడ మాతోడనే వచ్చును.
సింహ బలాదులయుత్తరక్రియల కయి యీదినమున జరపవలసిన
దంతయు ధనగుప్తుని సాహాయ్యమున నడుపుడు. మీకన్నిటికిని
నామాటుగానుత్తరుఁడున్నాఁడు. మేము పోయివత్తుమా?

వామ—నీమిత్రము లనుకూలములుగా నున్నవి. శీఘ్రముగా
విజయంచేయుఁడు. మీకు విజయ మగుగాక!

కంఠ—ఇది యాశీర్వాదముకాక వరమే యగును.

దౌవా—దేవా! శతానీకాదులు రథారూఢులయి చతురంగ
సేనాసమేతముగా వచ్చి వాకిట నిలిచి దేవరకు విన్నపము చేయు

చున్నాడు. ఏలినవారిసారధియు నాయధ సహితముగా నుత్తమాశ్వములను బూన్చినరథమును దెచ్చి వీధిలో నిలిపియున్నాడు.

విరా—ఇదిగో మేమాను వచ్చుచున్నాము. ధనగుప్తా! నీ పుత్రరకుమారుని యొద్దకుఁ బోయి పురరక్షణ మేమిటకుండు మని నాపలుకులుగాఁ జెప్పము.

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నాడు.]

తృ తీ యాం క ము

[అసీనురాం డ్రయుమున్న సుధేష్ఠాదు లగునంతఃపుర స్త్రీజనమును పరివేష్టించి కంకుభట్టు దామగ్రంధి శంఠీ)వాలాదులు ప)వేశించుచున్నాడు.]

కంకు—శంఠీవాలా! వలయుని బలమును నమ్మి నామాట యందలి విశ్వాసముచే శ్రీమహారాజుగారు తమయంతఃపురాంగనారక్షణభారమంతయు మనమీదఁజెట్టి కొలఁది పైస్వమునుమాత్రము మనకు తోడిచ్చి ప్రధానసేనాసమేతు లయి నిర్విచారముగా గోగణమును మరలింప దండయాత్ర వెడలియున్నాడుగదా.

శంఠీ—సమద్ధులపైని గార్యభారము నుంచినప్పడునిర్విచారముగా నుండుట నైసర్గికమే.

కంకు—రిపుసేనలవెంట ధృతరాష్ట్రుడిందునచ్చెననియెవ్వరో చెప్పినంతమాత్రమున వలయుఁడు స్వకృత్యమును విడిచి నేను వలదనుచుండఁగాని దేవచ్చెదననితద్దర్శనకుతూహలచాపలమునఁ బరుకైతియింకనురా లేదు, అంధరాజెక్కడ? శత్రుసేనలవెంటవచ్చు తెక్కడ?

దామ—అట్లనఁగూడదు. పాండవులిందుదాఁగియుండిరేమో యన్న శంకచేత నొకవేళ ధృతరాష్ట్రుని యాలోచనమింద వారి నస్వేషింపవలె నన్నతలంపుతో గోగ్రహణముపై పెట్టి దుర్యోధనుడే యీనుశర్మ నిందుఁ బంచియుండవచ్చును.

కంకు—వాని కట్టిదురూహ పుట్టుట వింతగాదు.

దామ—అట్లయ్యేనేని, మా యోపాయధురంధరుడైనయంధ నరపాలుని ముందుగా నీసేనవెంట నంపి సుయోధనుఁడుగహితము యోధవీరులతో తేవురావచ్చును.

తంత్రీ—వలలుఁడు సత్య మారసి రానిమ్ము. అతఁడు వచ్చు లోపలనే శత్రుభటు లొకద్రోహమువఱకుఁ జొచ్చినచో వైరులఁ బాఱఁద్రోలి యీశుద్ధాంతజనమును మనము రక్షింపఁజాలమా?

సుధే—అయ్యో! అధర్మపరులైన పరులమూలమునమహాను భావులైన పాండవులక్కడ నజ్ఞతవాసము చేయుచు నిడుమలఁ బడు చున్నారొకదా! ఓహృదయమా! ఏమి నీసామర్థ్యము! ఇంతలోనే భ్రాతృమరణశోకమును మఱపించి నే నేమో కష్టములెఱుఁగనిదాని నయినట్లు పరులకష్టములనుగూర్చి నన్నుఁ బరితాప పడునట్లు చేయు చున్నావు!

కంకు—స్వకష్టములను దలఁపక పరులకష్టములకుఁ బరిత పించుట నుంచివారికి స్వభావము, సజ్జనహృదయములు వెన్నకంటెను మృదుతరములు.

క. తాపాధిక్యము తనకుం

బ్రాపించినయపుడె వెన్న రయమునఁ గరఁగున్

దాపలవం బన్యులకున్

బ్రాపించినఁ గరఁగు సజ్జనస్వాంతంబుల్,

సుధే—అదియేమో నాహృదయము భయనకన మగుచున్నది. దూరమున నేనో శ్రవణవిచారణనాదాధ్యనులు వినుటకు చున్నవి.

కంకు—అమ్మా! ఆ భీమధ్వనులకు భయపడఁ బోకు. అవి మన భటుల సింహనాదములును గజబృంహితములును హయహేషులును రథఘోషములుగాని వేటొందుకావు. మే మిందఱుము సన్నిధానమునఁ గాచియుండఁగా వెఱచేల?

సుధే—మీయట్టివారి ప్రాప్తుండఁగా వెఱవవలసిన పనిలేదు. అదెగదను కేలఁదాలిచి భీమునివలె వలయుండు వచ్చుచున్నాడు. నాగుండె కుదుటఁ బడినది.

కంకు—(తనలో) ఈమె వలలుని భీమునిగా నెఱిఁగి యుండదుగదా?

[గదాహస్త్రుడయి వలలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

సుధే—ఓయీ! వలలా! నీవు పోయిన కార్యము పండయినదా? కాయయయినదా?

కంకు—మనోరథసిద్ధి యైనదా!

వల—దేవీ! నమస్కారము. కంకుభట్టార కా! వందనము. నేనుబడిన ప్రయాసము పిపాసచే నెండఁగూవి నెంటఁ దగిలినట్టయినది.

కంకు—అంధరాజు కనఁబడలేదా?

వల—అంధరాజు కనఁబడెను. కాని యతఁడు మన మనుకొన్న యంధరాజు కాఁడు.

కంకు—మఱియెవఁడు?

వల—సంగ్రామవీరు పేక్ష చే వచ్చుచున్నయొకవృద్ధాంధరాజు.

కంకు—అంధుఁ డయినచో నిక యుద్ధమును జక్కఁగా నేవీక్షింపఁగలఁడు.

వల—అతడు కేవలం ధృఢకాక బధిరుడు సహితమైనను, సంగరదర్శనమునకును సమగ్రవార్తావిశేషాకర్ణనమునకును దగిన సాధన సంపత్తి లేనివాడు కాడు.

కంకు—అట్టి యశ్శతసాధన మేది?

వల—దక్షిణభుజాదండము లేకయు జనకుని కవలంబదండముగానున్న పుత్రరత్నము.

కంకు—అట్లయినచో వతడు తండ్రికి దగిన తనయుడే.

వల—అయంగహీనతలు వారికిస్వదోషమువలన నై నవికావు. స్వరాష్ట్ర రక్షణార్థముగా మున్నొకసారి వారొసర్చిన సంగర రంగమునందే వారి కీయంగ వైకల్యములు సంప్రాప్తములయినవట!

కంకు—వా రతి సుకృతులు

వల—మేలు ముఱవక మహారాజుగాను తాము పాతొషికముగా నొసంగెడి యుపకార వేతనము నంగీకరింపవలసినదని యెంత ప్రార్థించినను వినక వినయవచనములతో నిరాకరించి స్వతంత్రజీవనము చేయవలెనన్న యువారబుద్ధితో వారిష్టము కృషిచృత్తి నవలంబించి చెమటయూడ్చి స్వకాయమువలన జీవించుచున్నారట! గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి నేనడిగినమీదట వారిష్టములేకయే యీవృత్తాంతమును నాతో జెప్పవలసినవారైరి.

కంకు—వారు మన కత్యంత గౌరవార్హులు.

గీ. పృథివిలోపలఁ బరతంత్రవృత్తితోడఁ

బడయునట్టి మహేంద్రవైభవముకంటె

నుల్లిములు దాము స్వచ్ఛందవృత్తితోడి

కొలఁది విభవంబె గొప్పగాఁ దలఁతు రెపుడు.

పరభాగ్యోపజేవులు కా నొల్లని యాయోగ్యపురుషులపేరు లేనో యెఱుఁగుదువా?

వల—వారిలో వృద్ధుని పేరు పురుషోత్తవర్మయట! కుమారుని నామము వజ్రబాహువట!—అదే వారు వచ్చుచున్నారు. తుదికాల మూర కుండుడు.

సుధే—వృద్ధుని భుజములమీద నెక్కించుకొని కుమారు డెల్లు మిట్ట నెక్కుచున్నాడో! వారును మన మున్నయెడకే వత్తురా?

వల—రారు. వారు మనముందున్న యీ మెట్ట నెక్కియక్కడ నుండి యుద్ధమును జూతురు. పల్లములోనున్న మనకు వారాడుకొను మాటలు వినఁ బడునుగాని వారికి మనము కంటబడదు.

తంత్రీ—వారివలెనే మనమును మిట్ట నెక్కి ప్రత్యక్షముగా సంగ్రామము నేల నుందర్పింపరాదు?

కంఠ—మన మట్లు చేయరాదు. ఉన్నతప్రదేశ మధిరోహించి యుంటచే మన మొక్కింత పగవారికంటఁ బడితిమో, మశక పాయము సంభవించును.

వల—వీరియూర్జ మన కవిలంఘనీయము. ఈ యుభయుల మూలముననే మనము సకలమును నిరపాయముగా నెఱుంగవచ్చును. వృద్ధుఁ డంధుఁ డగుటచేతఁ దానుజూచిన దెల్లను గుమారు డాతనికి దెలుపుచుండును. బధిరుఁడగు తండ్రికిఁ దెలుపునప్పుడు కొడుకబిగ్గరగా జెప్పక తీరివందున నందఱుఁడు పలుకు ప్రతివాక్యమును మనకు వినఁ బడుచునేయుండును.

దామ—కన్నదానికిని విన్నదానికిని భేద ముండదా!

కంఠ—మొట్టమొదటఁగొంతసేపు మనము శ్రవణానందముగా వినుటతో దృష్టి వహించినయెడల, తరువాత నేతోత్సవాపాదకమగు నమదర్శనమేకాక మహోత్సాహముతో నాహవముననే భాగస్థుల మగుభాగ్యముసహితము మనకు లభించునేమో! కొంచెము తాలియ వహింపుడు, అదిగో వారు గుట్ట నారోహించినారు.

[కుమారుడు తండ్రిని మాంపుమీద పహించుకొని వచ్చి
దింపఁగా నిశవును ప్రవేశించుచున్నాడు]

వల—అలమ నఁ బాలికాపుల మగుభాగ్యము లభించినప్పుడు
గదా నాకుఁ బండువు! వారు చెట్టుమొదటఁ జేరినారు. ఏ మను
కొందురో విందము.

పురు—కుమారా! పూర్వయధమున సుశర్మని భటుడు
నాకన్నులలోఁ దూపులునాటి యిట్టిపాపమును గట్టుకొన కుండిన
పక్షమున, ఈయత్సాహవంతము లైన ముసలిచేతులతోనే కొంత
పఱకు నేనును శత్రుసంహారముచేసి ప్రభువువారి మన్నన ఋణమును
దీర్చుకొఁగలుగుదునుగదా!

వజ్ర—హ! తండ్రి! వద్దుడనైన నీకే యింతపౌరుష మున్న
ప్పుడు నీకడుపునఁ బుట్టిన యుత్తమక్షత్రియఃమారునకు నా కెంత
తౌత్ర ముండవలెను? నా కుడిభుజమే పోకుండినయెడల నే నిప్పుడు
పిడుగుతునకవలె నరాతిబలములపై నిబడి నాప్రియజనకుని నేత్రావ
రోధమునకుఁ గారణమైన విరోధిశల నైన నజీతి యాపాపపుశిరస్సును
మీపవిత్రపాదముల కుపాయనము చేసి పితృఋణవిమోచనమును
జేసికోనా?

పురు—తిన్నఁగా వినఁబడని నాచెవులకు గహిత మేదోమహా
శబ్దము వినవచ్చుచున్నది పయినుండి పిడుగు పడుచుండలేదుగదా?
అర్జునః ఫల్గునః పార్థ—(అని తొలగఁ జూచుచున్నాడు.)

వజ్ర—జనకా! జడియబోకు. అది పిడుగుచప్పుడుగాదు.

క. ఇందలి వసుంధరాధర

కందరములు మాఱుమ్రోయఁ గర్ణము లవియకొ

గ్రందగుశబ్దం బిది రణ

దుందుభినాదమ్ము సుమ్ము తూలకు తండ్రి!

వల—ఈగుంగరభేరిభాంకరణముచే నాయంగము పొంగుచున్నది. ఏదీగద? (అని లేవబోవుచున్నాడు.)

కంకు—నలలా! తాళుతాళు ఇది సమయముకాదు. నీ వేమి రణరంగభీముడననుకొనుచున్నావా? నీ వెవ్వడవోస్మరణకుఁదెచ్చుకో.

వల—(తన్నుఁ జూచుకొని) నేను విరాటుని వంటలవాడనా? వీరావేశమున నన్ను నేను మఱచితిని మన్నింపుడు. (అని మరలఁ గూరుచున్నాడు.)

పురు—ఓహో! తెలిసినది. యుద్ధ మారంభము కాబోవుచున్నది కాబోలును! నామీఁద నేదో ధూళిలాగున బడుచున్నది. ఇది యీవృక్షమునుండి పడుచున్న పుష్పరజమా! గమన వేగమున నుత్థాపితమైన బలపాదపరాగమా?

వజ్ర—ఇది యుద్ధయాత్రచేయుచున్న మనసైనికనికరముల చరణ హతులచే లేచినదుమారము. అదిగో మనసేన శత్రుసేన మీఁది కెంత వేగముగా నడుచు చున్నదో!

ఉ. తమ్మపు డడ్డు మింటి జలదమ్ములు వృష్టి నడంచు చుండుటా

బమ్మిన పూర్వనైరమును బాక్షికోనన్ ఘోరోపమూర్తులై

దొమ్మి యొనర్ప బోవుగతి దోయదవీధికి శోణధూళి మే

ఘమ్ములు మిన్నమ న్నొకటఁ గ్రమ్ముచులేచెఁజమాపదాహతిన్.

పురు—యుద్ధ మన్నపేరు విన్న నామేను పొంగు చున్నది. నేను వ్యర్థుడ నై దూరమున నిలువఁజాలను. నన్ను రణరంగమునకుఁ గొనిపోయి విడుపుము. ఖడ్గపాణినయి పోరాడి జయము నొంది స్వామికార్య నిర్వాహకుడనయి చిరకీర్తి నైనను గొందును. విమతులఁ గొండఱ నైన హతులను జేసి స్వామ్యర్థపరిత్యక్త జేహుడనై లయము నొంది వీరస్వర్గము నైనను జూటగొందును. ఏదీ ఖడ్గము? ఎక్కడ నున్నది? (అని తడవుచున్నాడు.)

వల—(లేచుచు) ఈవృద్ధునకు నేనును దోడుపడుదునా?

క.క—వలలా! కూరుచుండుము. నిమిషనిమిషమునకును నీన్న నీవు మఱచు చున్నావు. త్వరపడఁబోకు. మహారాజుగారు నిన్నీదేవికి సంరక్షణార్థముగా నియోగించి పోవుట విశ్వరించితివా?

వల—అవునౌను. రాజాజ్ఞ మీటి నే నీస్థలమును విడువఁ గూడదు. (అని కూర్చున్నాడు.)

వ.బ్ర—నాయనా! వృక్షమూలమున నట్లు తడవెడ వేమి? ఊతకోలనేకాని నీవిచటికిఁ గరవాలమును దేలేదు. యుద్ధచార్తనువిని మనమింటికిఁ బోక పొలమునుండియే యిచ్చటికి వచ్చినాము కామా?

పురు—అక్కటా! పాపపుడైవము సమయమునకు నాచేత ఖడ్గము పైతము లేకుండఁ జేసెనుగా! నీ విక్కడనుండి చూచి సంగ్రామ క్రమమునైనను నాచెవుల వేయు చుండుము. కన్నులతోఁ జూడలేక పోయినను మహారాజుగారి యవక్రవిక్రమమును తద్భటుల యద్భుతపరాక్రమమును వీనులార వినియైనను సంతోషించెదను.

వ.బ్ర—క్రిందినుండి రణరంగము నాకు స్పష్టముగాఁ గావరా కున్నది. వృక్షారోహణము చేసి చూచి సరిగాఁ జెప్పెదను. ఈతరు ప్తపై కెగఁ బ్రాచుటకు నా కొకింత చేలో డగుము.

పురు—ఎక్కుము (అని చేయి సాయ మిచ్చి యెక్కించు చున్నాడు.)

వ.బ్ర—నే నీకొమ్మమీఁద నెక్కి కూరుచున్నాను. ఇక్కడ నుండి నాకు సమస్తమును దృష్టోచర మగును (అని ముందువంకఁ జూచి) అదిగో సంగరరంగము సర్వమును నాకిప్పుడు కన్నులఁ గట్టి నట్టున్నది. మనభటులు పరబలమును సమీపించినారు. వారెట్లు వీరాలాపము లాడుచున్నారో వినుచున్నావా? ఇంతదూరమునకువారి మాటలు చెవిలోఁ జెప్పినట్లెంత స్పష్టముగా విఁబడుచున్నవి!

పురు—పయినండి యేమోయనుచున్నావు. బిగ్గరగాఁజెప్ప.
వజ్ర—వారి వీరాలాపములు—వీరాలాపములు—వినఁబడు
చున్నవా?

పురు—నా చెవిటిచెవులు చవులుగులుకు వారిశుభవచనము
లను వినఁపాటి పుణ్యమునకు నోచుకో లేదు. వా రేమనుచున్నాడు?
వజ్ర—ఏమనుచున్నారా?

క. కొట్టుడు—పరుగులువెట్టుడు—

పట్టుడు—చునపనులఁ గొంచుఁ బాతెడ రదె యా

కట్టిడిపగతుర నిలువం

బెట్టుడు—వడి గోగణంబు విడిపింపుఁ డిటక.

అని పలువురు పలుఁడెఱంగుల వీరోక్తులు పలుకు చున్నారు.
ఉభయబలములును గలియఁబడినవి. సంకలనమర మగుచున్నది.

పురు—కన్నులులేనికొఱత నాకిప్పుడుగదా తోచుచున్నది!

వల—మేము కన్నులుగలవారమైనను లేనివారమేయైనాము.

వజ్ర—ఓహో! ఏమి యారణక్రీడ!

మ. ధరణీకాంతయు సంతరిక్షసతియున్ దా రొండ్పొరుల్ కందుకో
త్కరసంక్రీడ యొనర్చుచో నెగయు నుద్యత్కందుకౌఘం బనక
శరధారాహతిఁ ద్రెస్సి నూలులు సహస్రంబు ల్మహోగ్రాకృతిన్
శిరము ల్సింఱికి నొక్కట న్నెగిసిత్తోణి గ్రమ్మఱం గూలెడిన్.

వల—పుచ్చకాయలవలె నెగయుచున్న యీపుట్టె లన్నియు
మనపగవారివే యగునుగాక!

కంకు—శఢాస్తు!

పురు—ఓహో! ఏమి వారిపుణ్యము! ఒక్కసారిగ నెందఱు
సుభటులు వీరస్వర్గమును గొల్లగొనుచున్నారు!

వజ్ర—

చ. బలికి నలంకరించుకొని వచ్చినకై వడి యోధవీరు ల

త్యలఘుగ దాసి ముద్గర శరాసనకంకటభూషితాంగులై
కలగక పోరు సల్పి తృణకల్పముగా నదె యుద్ధరంగమం

దెలమిని మృత్యు దేవతకు నిచ్చెద సరములున్ శిరంబులున్.

చూడు చూడు మనసేనాని తేరు డిగ్గి కాక్షేయకము కర
మృనః గరమ్మును మెఱుగులుగ్రక్క విపత్తు సేనాధ్యక్షులమీఁదఁ
బడి యెట్లు వీరవిహారము సలుపుచున్నాఁడో!

ఉ. ముమ్మర మైనకాంక్ష నసిపుత్రిక వీరపరపశస్త్ర కం

రమ్ములఁ గాఁగిలింపఁ బ్రకటం బగుదివ్యసతీస్వయంవరే

ప్రమ్మన వేడ్క నాడెను వసంత మనఁ రుధిరప్రపూరముల్

చిహ్నగ్రోవులం బయికిఁ జిహ్నినయట్లుగ మిన్నముట్టెడున్.

ఇప్పుడు ధూళిపూర్ణముగానడఁగిపోయినది. స్వసైన్యవాళమున
కోర్వక శత్రుసేనాపతి యైన విక్రమభుజఁ డడ్డుపడి వీరసేనుని
నమానశరధారాఫ్రేహహమున ముంపఁగా నతఁడు మరల రథారోహ
ణము చేసి శరశరాసనముల నంచుకొనుచున్నాఁడు.

వల—మనవీర సేనునకుఁబోరు భారమగు నేమో! నేనుబోయి-

కంకు—తాళు. వారిమాటలు విననిమ్ము.

పురు—కుమారా! మన మహారాజుగారి నుపేక్షించుచున్న
ట్టన్నావే!

వజ్ర—లేకులేదు. ఈక్రందుకయ్యమున మహారాజుగారి
రథమే నాదృష్టిపథమునఁ బడకున్నది.

సుధే—ఏమిబుద్ధి?

కంకు—అమ్మా! అతఁడు మఱేమో యనుచున్నాఁడు విను.

వజ్ర—ఇప్పటి కది నేత్రగోచర మైనది. కేతనమునుబట్టి రథమును గుఱుతుపట్టినాను, మహారాజుగారును బ్రత్యక్షముగాఁగాన వచ్చుచున్నాడు. ఆమహారాజపక్షమ్యుడు వైరివీరులమీఁదశరవర్షము లెట్లు కురియుచున్నాడో!

పురు—నీవు వేలుప్రక్కకు దృష్టి మరలింపక మనమహారాజు గారిపొరుషమునే నాకు వర్ణించి చెప్పచుండుము.

వజ్ర—ఏమి యాయాశ్చర్యము!

ఉ. తూణమునందుఁ జేయిడుట తూపులఁ దీయుట కాఁకృకంబుసన్
బాణచయంబుఁ గూర్చుట విపత్తులపై గుఱి పెట్టి యేయుటల్
కానఁగరా వొకింతయును; గానఁగ నొ విలు మండలాకృతిఁ
బూనుట యంపవాస లరిముఖ్యుల ముందుటమాత్ర మెప్పుడున్

క. కరలాఘవ మే మందును

శరములు పుంఖానుపుంఖసంగతి నడరక

శరములు వింటిని శాత్రవ

శిరములు మంటిని శతములు చేరెడు నొకటన్.

కా. ఆహాకారముతోడ నల్లడల నత్యార్తి న్నిజానికినీ

వ్యూహంబు ల్పొటవంగ నడ్డుపడి తాఁ బుంఖాను పుంఖంబుగా

బాహుతో పముతో సుశర్మ ధరణీపాలాగ్రణిం దాఁకి యు

త్సాహస్పూర్తిని నించెడున్ విశిఖవర్షంబు ల్మహాగ్రంబుగన్.

కటకటా! మనరాజుగారిధ్వజంబును రథాశ్వవృజుంబును నేలఁగూలెను గదా!

సుధే—ఏమిబుద్ధి?

వల—తోడుపడ మన కిది సమయము.

కంకు—కాళు, ఆతఁ డేమోయనుచున్నాడు.

వజ్ర—

మ. గద కేలఁ ధరియించి తేరు డిగుచుం గాలాంత కాకారుడై
కదియం బోయి విరాటభర్త రిపుముగ్యవ్రాతము స్ఫూతునిన్
జదియ న్నోదె సుశర్మయు నివ్వరఘుడై సర్వం సహమండలం
బదరన్ దూకెగదారణం బొకటఁ జేయఁ దారుణప్రికియఁ.

క. కని శంఖాద్యనుజులు మన

మనుజపతికిఁ ధోడుపడిరి; మఱి యరియోధుల్

చని తోడ్పడిరి సుశర్మకు;

రణసంకులతఁ గుఱు తిడరా దొండొరలఁ.

దృష్టి చెదరనీక మహారాజుగాఁ దారుణప్రవివారణకౌశలము నే నేత్ర
పర్వముగా నాలోకించుచుండఁగా మన కత్యంతసమీపమున నేయేదో
నేమి ధ్వనివలె వినవచ్చుచున్నది. ఈ చెట్లకిందకి రథ మేదియు
రాదుగదా? ఏమిది? మనభటు లింతమంది పరుగువాఱు చున్నారు!

పురు—సుశర్మమీదికా?

వజ్ర—కా దీవంకకు.

సుధే—రాజుగారు మన కేమైన సందేశమును బంపు
చున్నారేమో!

వల—ఏరీ భటులు? నే నెచుకుపోదునా?

కంకు—వేగిరపడకు. వారి నిల రానీ.

పురు—శత్రుభటులవలన నీ కిప్పుడేమి కీడు మూఁడునోయని
నాయుల్లము తల్లడిల్లుచున్నది.

వజ్ర—వారిబాణము లింతదూరమురావు

పురు—నాభయమదీకాదు. కంటఁబడితివా శత్రు లిటవచ్చి
నిన్ను వధింతురేమో యని భయపడుచున్నాను.

వజ్ర—అంధున కూతకోలగా నీతోనున్న నన్ను జూచియు నా కెగు దలఁతురా? నీచేత నున్నంతవరకు నాకా భయము లేదు.

పురు—తోకానుభవము చాలనిబాలుడ వగుటచేత నీవు పరులను నీవలెనే భావింపు చున్నావు. వారి కంతనీతి యుండినపక్షమున నిష్కారణముగా మనగోగణములను బట్టుదురా? కానిమ్ము. వా రీస్థలమును దాటిపోవునఱకును ఊణకాలము నీవు మాటాడక నామాటవిని మానము వహించి యుండుము.

వజ్ర—వా రెవరు? ఇందు వచ్చువారు వైరిభటులు కాదు. విరాటభటులు, మనభటులే.

పురు—కాదు కాదు. నీవు భ్రమపడుచున్నావు. నీ మాటలు నేను నమ్మను. విరాటభటు లైనపక్షమున సంగర రంగమును విడిచి వెనుక కెన్నడైన బరుగెత్తుకొనివత్తురా? కన్నులున్నయెడల నేనే చూచి నిజ మెఱుంగుచునుగదా? నేత్రహీనుడ నగుటచేత నితరు లేమి చెప్పినను నేను విని యూరకండవలసి పచ్చుచున్నది.

వజ్ర—నీవు నామాట నమ్ముము నమ్మకపోమ్ము. నాకన్నులారా జూచినది నేను జెప్పుచున్నాను. నాకన్నులను నే నెట్లు నమ్మకుండగలను? ఇదిగో వారు మన మున్న చోటనుండియే పరుగెత్తుచున్నారు. వారిరాకకుఁ గారణాంతర ముండి యుండవచ్చును.

[ఇరువురుభటులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

పురు—అట్లయినయెడల వారేల పరుగెత్తుచున్నారోయడుగు.

వజ్ర—ఓ భటులారా! మీరేల యితరవేగముతో బరుగెత్తుచున్నారు? ఎక్కడ కరిగెదరు? యుద్ధమెట్లు చెల్లుచున్నది? ఎవరి కపజము కలుగునట్లున్నది? ఇటు వచ్చి చెప్పిపొండు.

భటులు—చూడు మీవద్దకు వచ్చి మీతో మాటాడుచుండుటకుఁ దీరను. వెనుక నిలువయున్న సేనలను బిలుచుకొనిపోవుటకయి

పరుగెత్తుచున్నాము. శత్రుసేనాధిపతియొక్క శరాఘాతముచేత మన సేనాని మూర్ఛితుడైరాదు. ఇప్పుడు నిమిత్తములు మన కంత యనుకూలముగా నున్నట్లు లేవు.

పురు—అయ్యలారా! అట్లయినచో నిలువక పరుగెత్తుడు. మీ రతివేగమునఁ బరుగెత్తుడు.

భటులు—(పరుగెత్తిపోవుచున్నారు.)

కంకు—వలలా! సుధేష్టాదికామినీసనరక్షణమునకయి మన మిందఱ ముండగా మనకు సేనలతోఁ బనిలేదు. ఈభటులమెంటు మనబలకరపుబలమును బంపి వేయవచ్చును. అమ్మా! ఏమిసెలవు?

సుధే—వలలాదులు మీ రిందఱుండఁగా నా కేమిభయము? శీఘ్రముగాఁ బంపివేయుడు.

కంకు—తంత్రిపాలా! నీవుపోయి యీభటులమెంటు మన కావలి సేనను బంపివేసి యిక్కడ నున్నట్టి మరల రమ్ము.

తంత్రి—చిత్తము (అ) పోవుచున్నాడు)

[సారథిసహితముగా రథముతో సేనాధిపతి ప్రవేశించుచున్నాడు.]

సేనా—(అంతటఁ గలయజ్ఞాది) నూతుఁడా! మనరథ మిక్కడ కేల వచ్చినది?

నూతు—శత్రుశరప్రహారముచే దేవరవారు మూర్ఛితులు కాగా రథమును రణరంగమునుండి తొలగించి యీవృక్షచ్ఛాయకుఁడెచ్చి నిలిపినాను.

సేనా—యథాపూర్వముగా రథమును యుద్ధభూమికి మరలఁ గొనిపోమ్ము. నాకిప్పుడు గాయ మంతబాధాకరముగాలేదు. నేనిప్పుడే పోయినన్న మూర్ఛపుచ్చిన యాతుచ్ఛనిప్రాణమును గొనవలెను.

నూతు—అదిగో పగ దీర్చుకొనుటకయి మనసేనపోవుచున్నది. స్వామీ! మీరు నాప్రార్థన మంగీకరించి యిచ్చుకతడ విందు విశ్రమించి విగతశ్రమము లయి మఱి శత్రువు మీఁదికిఁ బొండు.

సేనా—అట్లుకాదు. ఆప్రకారముగా వీరభటు లంతమంది ప్రాణములు దాపక పోరాడుచుండఁగా సేనాధిపతి నన్నపేరు పెట్టుకొన్న సేను శరీరములోఁ బ్రాణము లుండఁగానే వీరవిహారము గలుపక పయినుండి చూచుచు మారకుందునా? ఆవల భూవరుఁడే మయ్యెనో! తోలుము-తోలుము

పురు—(ఆలకించి) ఇక్కడ నెవ్వరో గుగుగులాడుచున్నారు. ఆమాటాడువా రెవరు? వీరభటు లైనయెడల మీ రీచెట్టునీడ కేల వచ్చినారు? ఆవల మీరాజు ప్రాణార్తుడై పోరాడుచుండఁగా మీ రాతనిని దిగవిడిచి యిచట మీప్రాణములు దాచుకో వచ్చినారా! పొండి పొండి, అవమానమునకు భయపడక మీరు చావున కాజడియుచున్నారు?

వజ్ర—తూలనాడకు.

సేనా—ఓనృద్ధుడా! నీ వనుకొన్నట్లు—

పురు—ఇది తూలనాడుటా? చేతఁ గత్తిదాల్చి వెనుక తిరిగి వచ్చుటకు మీరు సిగ్గుపడక న్నారు. అట్టిసిగ్గుమాలిన మీరు నాతో మాటాడ రాబోకుడు. మీయాలాపములశబ్దమే కాని మీరూపములు నాకు గోచరము కాకున్నవి. నేనే యంధుడనుగాక మిమ్ముఁ జూడ గలిగియుంటినా పాటుపంద లయి వెనుక తిరిగి వచ్చినందున కయి మి మ్మాభూమికి బలి యిచ్చి యుండును. లెండు, పొండు, పోవుచున్నట్లు లేదేమి? మీవద్ద మగతనమే లేదా? మీరు ధరించినవి తెడ్ల? ఖడ్గములు కావా? ఖడ్గములే యయ్యెనేని పోయి పోరాడుఁడు,

సేనా—ఓయంధుడా! కోపపడబోకు. ప్రాణములు దక్కించు కోవలె నని పిటికితనముచేత నే నిటరాలేదు. మూర్ఖుడు నయి యున్న సమయమున నాకుఁ దెలియుకుండ సారథి నారథము నిచ్చు టికిఁ దోలితెచ్చినాడు. ఇదె పోవుచున్నాను-సారథీ! రథము తోలుము.

సూతు—మహాప్రసాదము. (అని తోలుచున్నాడు.)

వజ్ర—రాయనా! మనసేనాని మహావేగముతోఁ బోయి శత్రు సేనలమీఁదఁ బడుచున్నాడు.

పురు—ఎక్కడనుండి పోవుచున్నాడు?

వజ్ర—ఇక్కడనుండియే. ఎనుటిమాట వినిపించుకోక నీవిత వఱకు వదరుచుండినదిమన సేనాధిపతి నే. అతఁడుగాయపడి మూర్ఛతో మునిగియున్నపుడు సారథి రథము నిటఁ దోలితెచ్చినాడు. అతఁడు మూర్ఛ తేరి తేరినిబోరి కుక్కుభము చేయటకయి సారథిని ద్వరపఱుచు చుండఁగా నిజ మెఱుంగక నీవు నిష్కారణముగా దూలనాడితివి.

పురు—అయ్యో! అజ్ఞానముచేత సేనానియెడల నేను మహాపరాధము చేసితి నే! అది నాబధిరత్వదోషముగాని నాదోషముకాదు. ఈయంధుడు చెవిటివాడని యెఱిగి నన్నతఁడు మన్నింపకపోడు.

వజ్ర—ఇప్పుడీగతదలసేతుబంధ మేల? పోనిమ్ము. అదిగో యుద్ధభూమియం దంతకంతకుఁ గలకలము హెచ్చుచున్నది. రోజుచు మఱి యొకభటుఁ డిందుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాడు.

పురు—యుద్ధ మెట్లు నడుచుచున్నదో యాతని నడుగు.

[భటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

వజ్ర—ఓవీరభటా!—

భటు—నీతో మాటాడుటకు నా కవకాశములేదు. నేని వృద్ధునిమాట విన్నాను, నిమిత్తములు మన కిప్పుడు ప్రతికూలముగా

నున్నవి. రాజుగారు మూర్ఛితులైనారు. నే నంతఃపురస్త్రీ సంగతుడ
కార్థము పరుగెత్తుచున్నాను (అని పరుగెత్తుచున్నాడు.)

పురు—మహారాజుగారే మూర్ఛితులయినారా? ఓభటుడా!
నిరాయుధుడ నయియున్న నాచేతికి నీఖడ్గము నిచ్చి నన్ను శత్రు
సేనలో విడువము. గుడ్డియెద్దు జొన్నచేచిలోఁ బడ్డట్లు శత్రుసేనా
టచిలోఁబడి ప్రాణముల కాశింపక కృప యెఱుంగని నీకృపాణముతో
జేతి కందిన వారి నెల్లఁ దెగనటికెదను.

సుధే—భర్తగారు మూర్ఛితులయినారన్నపిడుగువంటి
దుర్వార్త నాచెవిని బడి హృదయభేదమును కావించుచున్నది. ఏమి
చేయుదును? ఎందుఁజొత్తును?

కంకు—అమ్మా! తొందరపడఁజోకు. ఈభటుడు చెప్పినది
సావధానముగా వినుము.

సుధే—ఓభటోత్తమా! శుభమా! అశుభమా? ఏమివార్త?

భటు—దేవీ! అశుభ మేమియులేదు. తత్తరపడఁజోకుడు.
రాజుగారిండుక మూర్ఛితులయిరి. ఇప్పటికి మూర్ఛతేరి మరల
గదోత్సవము చేయుచుండి యుండురు. సంగులసమరములో నడ్డుపడిన
తమ్ములకును గుమారునికిని గాయములు తగిలినవి. మనసేనల కప
జయుము కలుగునట్లు కనిబడఁగా వైరులు కూరు లగుటవిచారించి
ముందుగాఁ జోయి యంతఃపురకాంతాబృందము నుద్యాగమండలి
కృత్రిమాద్రికందరమునఁ దాగియుండ హెచ్చరించి రమ్మని సేనాని
నన్ను నియమింపఁగా దన్నియోగమును నివేదింప వచ్చినాను. నేను
వచ్చుచుండఁగా శత్రుసేనలోనుండి యెవ్వఁడో యొకదుష్టుడు రాజు
గారు పట్టుబడిరని యటచెను గాని యంతపని వుట్టునని నేననుకోను.

సుధే—(గుండెలు కొట్టుకొని విలపించుచు) ఓవలలా! ఓదామ
గ్రంధీ! ఓతంత్రీపాలా! నాకు బతిభిక్ష పెట్టఁడు. హాప్రాణనాథా! హా-

వల—అమ్మా! శోకింపకు, కొంచెము తాళుము,

సుధే—అన్నలారా! తాళగలమార్గ మేదో నాకుఁ జెప్పఁడు.
భర్త క్రూరకిరాతు లగుపడులచేతులలోఁ బడె నని విని నే నెల్లు
తాళగలను? (అని యేడ్చుచున్నది)

వల—దేవీ! ధైర్యము విడనాడకు. ఇప్పుడే మేము పోయి
నీభర్తను విడిపించి తెచ్చెదము. (అని లేచుచున్నాడు.)

సుధే—అందాఁక మేమ నే నేల్లు ప్రాణములు నిలుపగలను?
విధవనై పృథివిమీఁద నే నొక్కక్షణమున బ్రతుకఁజాలను.

వల—ఎంతమాట! వైరిభార్యలుగాక మీరు విధవ లగుట
మాదేహములలో నూపిరి యుండఁగానే సంభవించునా? అమ్మా!
అధైర్యపడకు— ఓకంఠభట్టారకా! మీ రీశుద్ధాంతకాంతలను
రహస్యస్థలమునకు దూరముగాఁ గొనిపోయి వీరి రక్షణ మేమి
కొందుడు—ఓదామగ్రంధీ! ఓతంత్రీపాలా! మనము పోయి యిప్పుడ
రాజుగారిని విడిపించి తెచ్చి దేవిగారి నేత్రముల కపూర్వపర్య మొన
ర్తము, రండు, ఆయుధములను గైకొని లెండు.

కంఠ—శీఘ్రముగాఁబొందు. మీకు విజయమగుఁగాక! దేవీ!
మనము ముందు సుపరిచారముగాఁ గృతకథరాధరకందరమున కడుగు
దము రండి.

సుధే—(లేచి) నాకు నడవఁ గాళ్ళు రావు—ఓవీరోత్తము
లారా! మీరు మరల వచ్చి భర్తృపునర్దర్యము చేయించినదాఁక
నాహృదయము కుదుటఁబడదు. మీకుఁ గార్యసిద్ధియగునుగాక!
పోండు. (అని నడచుచున్నది.)

వల—అమ్మా! కార్యసిద్ధి యైవట్టే సంభావింపుము. మేము
పోయి వచ్చెదము. (అని మువ్వురు నాయుధవాణులయి రణరంగము
వంకఁ బోవుచున్నారు.)

పురు—ఇంతకుముందేదో రోదఁ ధ్వనివలె గొంచెమునా చెవిని బడ్డట్లున్నది! అది యేదయిన మనకేమి? రాజుగారివార్త చెప్పుము.

వజ్ర—మనరాజుగారు పగతురచే బల్లుపడినారట! విడిపించుటకయి కాజోలును సేనాని వైరివీరులతో ఘోరసంగ్రామము చేయుచున్నాడు.

పురు—ఏమి! ఇంతసేనలో రాజును విడిపింపఁగల మగతనము గలవాఁ డొక్కఁడును లేఁడుగా!

వజ్ర—ఎవ్వరో ముగ్గురువీరపురుషు లీవంకనుండి శ్రేతా గ్నులవలె దేజరిలుచు శత్రుసేనాటవిమోదకుఁబరుగిడుచున్నారు.

పురు—వారి కీశ్వరుఁడతోడుపడునుగాక! ఓశూరపరులారా! శత్రువీరులలో నొకరిని మిగులనీయక యందఱిని మీప్రతాపాగ్నికిఁ బూర్ణాహుతి చేయుఁడు. ఇసీ! అశక్తునివలె నే నిప్పుడు శూరత్వము చేతఁగాక నిరర్థకప్రలాపములచేతనే రాజధక్తిని గనఁబఱచుచున్నాను!

వజ్ర—పలయుతు లగు మన్న సైనికులను జూచి సింహగర్జనములవలె గుహలు మాఱుమ్రోయు వారు వీరాలాపము లెల్లు పలుకుచున్నారో విను.

వల—

క. సంగరరంగమునం దిటు

భంగము పడి సిగ్గు విడిచి పాతెడ రేలా?

శృంగారార్థమే మీమీ

సింహులును గైదువులును? జెను భటులారా!

చ. నిలుఁడు నిలుండు; పాఱుఁడు; నెట్టనఁ దాఁకుఁడు వైరివీరులన్;

దలపడిపోరి శౌర్యఘోత నిద్రిసింపుడు మీనృపాలునిక;

గలఁగి తొలంగఁ జేతులవి గాజులె? కత్తులు కావె? భీతియే

యలఁచెడుఁ గాని మిమ్ము భయదారులుగారు; యశంబునొల్లరే!

దాను —

ఉ. పాతెద రేల మీర లిటు పోయవహీనత? భీరులార! చీ!
 పాతెనయంతమాత్రమున బాటునె మృత్యువుకూడ మీవలెన్?
 దీటనిసిగ్గుచే జివిక తెల్లైన రింట రహోర్విఁ బాసినన్;
 బాటక పోరినన్ గెలువ వచ్చును; జావది సందియం బగున్.

తంత్రీ—

గీ. పసరములుమాత్ర మీగతిఁ బాతెపోవుఁ

గాని వెను కంజ యడ రెండు మానధనులు;

భూమిపా లగునట్టి యీబొందికొఱకు

మానమును మీరు విడుతు రే మనుజు లయ్యు?

పుర—వీరివాక్యములు నాడెందమునకుఁ బరమానందము
 కలిగించినవి. ఇక వీరరసమూర్తు లయిన వీరివీరివిహారమును వివ
 రించి వీనులకు విందుచేయుము.

వజ్ర—(రణరంగమువంకఁ జూడ్చి నిగిడించి)

ఉ. మేలు! విచిత్ర మయ్యెడు! నిమేషముక్రింద నె నెత్తు పేల్లఁ గెం
 ధూళి లడంగియున్ మరల దోచెడు భూళిని నెఱ్ఱచీకటుల్
 క్రాలు ధరాపరాగములు కావని యిప్పు డెఱు సయ్యెడిక
 హేళి ప్రతీచిఁ గ్రుంకు నెడ నెల్లెడఁగి మృదు సాంధ్యరాగముల్.
 క. ఈరణవీరోత్తమ దు

ర్వారాత్యగ్రప్రతాపపటిమను గని వ్రీ

జారతిఁ దేజోహీనుం

డైరవి పాతె ననఁ బల్కి బాంబుధిగ్రుంకెన్.

కాటుక్రమ్ముచున్న చీకట్లకుఁ దోడుగా సేరాసమృద్ధమువలన భూళి
 సహితము రేగుచున్నది. రంగరంగమున నేమి నడుచుచున్నదో
 నాకన్నులకుఁ గానరాకున్నది. ఇందుచేరువ నేయున్నను సమరోన్ముఖు

లయి పోవుచున్న యీవీరత్రయముయొక్క విగ్రహములే స్పష్టముగా గంటబడవు. మన మింకఁ గ్రిందికి దిగుదమా?

పురు—చీకట్లు కాదుక్రమిపక్షమునఁ గన్నులు లేని నాకును గన్నులున్న యాసైనికులకును భేదముండదు. కాబట్టి యింటికిఁ గాక నన్నును యుద్ధభూమి కే కొనిపోయి వీరశయన మొందిన భటునిచేతి కరవాల మొకటి నా చేత నిడి శత్రు మధ్యమున విడుపుము. రమ్మ, (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

చతుర్థాంకము

రంగము—సుశర్మశిబిరములోని పటమందిరము.

[సుశర్మఁడు, సత్యసేనుఁడును, విక్రమభుజుఁడును, భటులును,
ప్రవేశించుచున్నాడు.]

సుశ—ఓవిక్రమభుజా! ఓసత్యసేనా! భగవదనుగ్రహమువలనను యుష్మదాదుల యవక్రవిక్రమమువలనను మనకు నేడు విజయ మహోత్సవము కలిగినది. ఓవిక్రమభుజా! మన యీగెలుపునకు ముఖ్యకారణము నీనాహుబలమే సుమా!

చ. బవరమునం ద్వదీయ కరవాలఫణిఁగ్రుడు కాఁడె యెల్లడకా
జవమున దూకి దూకి బహు శాత్రవవీరుల ప్రాణవాయువులో
చవిగొని శ్రోలి తాఁ బఱపె సర్వగృహాళి విరాటువీట నే
డవిరశలీల నేత్రముల నాండ్రకుఁ దల్లుల కశ్రువాహినులో!

మనపక్షమున విశేషవష్టము లేకుండ ననాయాసవిజయము కలిగించినది నీభుజవిక్రమముగాక వే తేమున్నది?

విక్ర—ఇది యంతయు నీశ్వరానుగ్రహమువలన నైనది గాని నాపాదపము వలనఁ గాదు. మీవిజయమునకు నన్నుఁగూడ నొక యువకరణముగాఁ జేయ ననుగ్రహించినందున కయి యీశ్వరున కనే కాభివందనములు సహర్షించుచున్నాను.

సుశ—నీయసహాయసాహసక్రీడచేతఁ గాక యనన్యసామాన్య పరాక్రముఁ డైన విరాటుఁడు మనచేతఁ పట్టుపడువాఁడా? నీవుచేసిన యువకారకృత్యమును మఱవక నీయెడ నేను సదా శ్రుతజ్ఞుఁడ నయి యుండెదను—ఓసభాసదలారా! మనకుఁ గలిగిన యీవిజయమునకయి మీరందఱు సేనాపతి సభినందీపుఁడు—ఓవీరభటులారా! ప్రభు భక్తితోఁ బ్రాణములు డాపక పోరాడిన మీ కందఱకు రే పర్వా సమ్మానములు చేసెదను—ఓసభ్యులారా! మన మింక విరాటరాజు విషయమున నడపవలసిఁపని యేమి?

సత్య—అత్యంతశీఘ్రముగా నంతి కారణమున కనుచుట దక్క మఱి యేమున్నది?

విక్ర—అది ద్వేషైకదూషితులైన దయాశూన్యులు చేయుఁ దగినదిగాని యుదారహృదయులు చేయుదగినపని కాదు. మీవంటి వారు చంపఁదగిన శత్రువు చేతఁ జిక్కినప్పు డెట్లు చేసిన లోకము మెచ్చునో యట్లు చేయవలెను.

సుశ—శత్రుసంహారము రాజధర్మము కాదా?

విక్ర—శత్రుసంహారము రాజధర్మమే.

సుశ—అట్లయినచో నుత్తమశ్రేణియునకు శత్రుసంహారమున కంటె లోకము మెచ్చఁదగిన పని మఱి యే ముండును?

విక్ర—రణరంగమున శత్రుసంహారము చేసినప్పుడు లోకులు మెత్తురుగాని చేతఁ జిక్కినవానిని జంపినప్పు డెవ్వరును మెచ్చరు.

సుశ—ఈవిరాటుఁడు మనకు శత్రుఁడు కాఁడా?

విక్ర—పోరాడుచుండినంతవఱకు శత్రుఁడేకాని యిప్పుడు పట్టుపడి దయనీయఁడై నాడు.

సుశ—నాప్రాణములు గొనఁబూని నాపైకి దండెత్తివచ్చిన గర్భశత్రువు ప్రాణములు గొననైన గంగ్రామవిజయశాలినగు నాకు స్వాతంత్ర్యము లేదా?

విక్ర—శత్రువు మీ కేతిలో నున్నప్పుడు మనసు వచ్చినట్లు చేయుటకు మీకు గావలసినంత స్వాతంత్ర్య మున్నది. అది నేను లేదను. అయినను బట్టువడి యరహాయఁడయియున్న పగవాని ప్రాణయల కలుగుట కూరకర్మముగాని వీరధర్మముకాదు.

గీ. పట్టువడి నిరాయుధుఁ డౌచు బద్ధుఁ డైన
యట్టిశాత్రువుఁ డసహాయఁ డగుటకతన
మృతునితోడను దుల్యుండు పృథివిమీఁద;

శవయూఁ జంపుట యవ్వానిఁ జంపు టెల్ల.

ఉ. అక్కట! నీకు లోఁబడినయట్టి యరాతినిఁ జంపితేనియున్,
మిక్కిలి నీశ్వరుండు నిను మెచ్చునె? నీసరివాడు మెత్తురే!
నిక్కము నీదుగౌరవము నీకుయశంబును జంపుకొంటగా

కొక్కవ యేల? శత్రు మడియించుటయే యడియించుకేనియున్?

సుశ—ఇప్పుడు నీవు చెప్పినదానినిబట్టిచూడఁగా బహుప్ర యాసలబ్ధమైన మన యుద్ధవిజయమంతయు వ్యర్థము కావలసిన దయి నట్లు కనఁబడుచున్నది.

విక్ర—మనయుద్ధవిజయము వ్యర్థముగాక సార్థకపడవలయు వనియే నా యభిమతియు. జేతయొక్కయుదారకృత్యమువలననే గెలుపు సఫల మగును. ఉదారబుద్ధి యింద్రియజయమువలనఁగాని కలుగ నేరదు. రిపువర్గమును గెలువగలుగుటకంటె నింద్రియవర్గమును గెలువగలుగుట యధికకీర్తికరము. బాహ్యశత్రువులకంటె సంతిశ్శత్రువులను జయించుట దుష్కరము.

సుశ—ఏల?

విశ్ర—యద్ధము యుద్ధ వాధీనము; ఇంద్రియజయము పౌరుషాధీనము.

ఉ. యద్ధము చూడఁ గేవలము ద్యూతముఁ బొలిసి; యిందునందునున్
సిద్ధముగా ననర్హునకె చేతఁజు గెల్పొకకొన్ని పేదలం
దిద్ధర; వెట్టివాఁ డొకట నేసిన రాయయుఁ బోలె, భీరుఁ డ
త్యుద్ధతిఁ జిమ్మునమ్మె ఘనయోధునిఁ గూల్చుచు దైవికంబుగఁ.
ఉ. కావునఁ గయ్యపుఁ గెలు పొకానొక చోట నగృప్త కార్య మాఁ
గేవలపౌరుషం బచటఁ గీడ్పడవచ్చు; నయోగ్యుఁ డైన, వీ
రావళి గెల్పు; నింద్రియజయం బటువంటిది గాదు; ధైర్యముగ
భావబలంబునం గలుగు భవ్యుడై గెల్పెడు నింద్రియంబులక.

బాహ్యచివులతోడి పోరాటములో బలవంతుఁడును బలహీను
నిచే జావవచ్చును; బలహీనుఁడును బలవంతునిచే జావవచ్చును.
అందు యోగ్యత ప్రధానముకాదు. ఇంద్రియములతోడి పోరాటమో
యట్టిదికాదు. అందు నిజమైన ధైర్యమును మనోబలమును గలవాఁ
డేకాని యవి లేనివాఁడెన్నఁడును జయము నొందఁజాలడు. కాఁబట్టి
యింద్రియవిజయమే నిజమయిన విజయము; అదియే నిజమైన పౌరు
షము; అదియే నిజమయిన శూరత్వము.

క. ఇల నింద్రియముల గెలువం

గలవాఁ డొకఁడై పురుషుండుగాక తదన్యత్

బలముగ గడ్డము మీసం

బులుఁ గలమగరూపుఁ డాల్పుఁ బురుషులె తలఁపక?

సుశ—విరాటుఁడు పూర్వము నా కెంతో యవనూనము
చేసినవాఁడు. ప్రతి క్రియ గానక చిర కాలమునుండి పెనుఁగునుండిన
తొంటిపగను వడ్లితోఁ దీర్చుకొనుటకిష్టుడుగనుచుమువచ్చినది. ఇట్లు

విరా—అదృష్ట దేవతయొక్క యవివేకముచేత ముండ్లకంప
మీఁదఁ బుష్పగుచ్ఛము పడ్డ ట్టియల్పజయమిప్పుడు నీపాలఁ బడినంత
మాత్రముననే నీ వధికుండ వయితివనుకొని విట్టవీఁగఁబోకు, ఇల్ల
లుకఁగానే పండుగకాదు, ఇంతటి నదుమంత్రపునీరి కింత గర్వమేల?
నీ పూర్వస్థితి నొకింత స్మృతికిఁ దెచ్చుకో.

సుశ—నీనోటి కడ్డులేదు గనుకఁ గావలసినన్ని దుఃఖముల
నిప్పుడే ప్రేలుము. తేవు నీజిహ్వ నీకు వశముగాదు, తెల్లవారినతరు
వాది నీవు మరల సూర్యనిముఖమును జూడఁబోవు. మృత్యుముఖ
మున నుండియు నీ వెట్లత్సాహము చెడనట్లు నటించుచున్నావు!

విరా—నినుబోటి వేషధారులకుఁ గాని నావంటి ఋజువర్తను
లకు నటన మక్కఱలేదు, నాయంతిరాత్మ నిర్దోషమయి యున్నప్పుడు
నా కుత్సాహముగాక విచార మెక్కడినుండివచ్చును! నీవు పరిహాస
ముగా నన్నట్లు నే నిప్పుడు మహారాజునా, నాదేశమును నాగోధన
మును గాపాడుకోవచ్చిన మహారాజును, స్వదేశరక్షణమును మించివ
మహారాజధర్మ మింకొకటి యేది యుండును? నీవలె నేను బరుల గో
ధనమును దొంగిలవచ్చిన అగృహుండనుగాను, నేనుదొరను; నీవుదొం
గవు, నీనిలివెడెత్తుధనము పోసినను నాకున్న మనోత్సాహమునీకురాదు.

సుశ—ఇక నీకుఁ జావు నిశ్చయము.

విరా—దొంగలచేతిలోఁబడిన ధనస్వామికి మరణముగాక
మఱి యేమివచ్చును?

సుశ—పాపము! ఈదొరగారిభార్యకు ముసలితనములో వైధ
వ్య దుఃఖము సంభవించుచున్నది గదా!

విరా—చేతికి ఖడ్గమిచ్చి నాతో సరిగా నిలిచి పోరాడుము,
నాముసలితనమును నీపడుచుతనమును లోకమున కప్పుడు వెల్లడి
యగును.

సుశ—ఓవిరాటా! నీవు ముసలిపిల్లవాడవే కాని బుద్ధిగలిగి పాండవు లెక్కడ నజ్ఞాతచర్య నడుపుచున్నారో చెప్పెదవా?

విరా—ఆమహానుభావులగూఢచర్యయెవ్వరికి గోచరమగును? అట్టి సత్పురుషుల నామసంస్కరణముచేత మన మిప్పుడు కృతార్థుల మయినాము.

సుశ—వాడు నీయండను దల దాచుకొని యున్నా రన్నచో నీప్రాణము పోదు. భయపడక నిజము చెప్పు.

విరా—నీ వడుగుచున్నావని నేటికాలమున కసత్యము లాడ నేర్చుకొమ్మన్నావా? మావీట నుండు కుక్కకుఁగూడ చాలుక కసత్యము రాదు. పాండవుల యంతటి మహామహులే నాయొద్ద నుండునంతటి భాగ్యము తటస్థించినపక్షమున నేను నిర్భయుఁడ నగుదునుగాని భయ మేలపడుదను! అణుమాత్రమైనను వారికి సహాయుఁడు కాఁజాలిన వాఁడెల్ల గర్వపడవలెను.

సుశ—నీబావను సింహబలుని సంహరించిన మహాపురుషు లెవరు?

విరా—గంధర్వులు. ఆగంధర్వులే యాపుణ్యమును గట్టుకొన కుండిరేని నీవిప్పు డాసింహబలుఁ డనుసింహముబాటికి గుఱియ వయి యుండువు.

సుశ—ఇప్పుడు నాచే కాఁగలకార్యమును గంధర్వులేతీర్చిరా?

విరా—నీచేఁ గాఁగలకార్యమేమో నాఁడు సింహబలుఁడు బ్రతికియుండఁగా నేయైనది. లోక మెఱిగిన నీపౌరుషమును సిగ్గుమాలి నీ విప్పుడు పొగడుకో నేల?

సుశ—పాండవులు నీవీటను లేనేలేరా?

విరా—ఆపాండవులే మావీటనున్న పక్షమున, నిన్నిప్పుడు పాణిములతో విడుతురా?

సుశ—వాప్రాణములమాట తరువాతఁ జూచుకొందము. ముందు నీప్రాణములమాట చూచుకో. నీకుఁ బ్రాణవానము చేసినయెడలఁ బాండవులఁ బట్టి యొప్పగించెదవా?

విరా—నిమిషభంగుర మయిన యీశరీరమున కాశపడి మిత్రప్రోహముచేసి యకార్యకరణమునకుఁ జొత్తుననున్నావా? నిజముగాఁ బాండవులే నన్ను శరణొంది యున్నపక్షమున. నాకున్న యీయొక్క ప్రాణమునకుఁ దోడు మఱి లక్షప్రాణముల విడువవలసి వచ్చినను దృఢప్రాయముగా నన్నిటిని విడిచివారిరక్షించి యుండును.

సుశ—ఓరత్వ నీవా! ఈవిధిఁ బ్రాణత్యాగములు తృణప్రాణము లంట! ఈతని మనోభీష్ట సిద్ధి యగునప్పడు భార్యాపుత్రాదులు చూచి సంతోషింపవలెను. సంగర విజయోత్సవమును జూడవలె నన్న యభిలాషతో సుధేష్ఠాదేవియు నీతనివెంట వచ్చియున్నదని విన్నాను. నీ వర్తన సేయగ మేతముగాఁ జోయి యామెను బట్టియిందుఁ దోడితెమ్ము. విజయోత్సవమునకు మాటుగా భర్తృవధోత్సవముతో తే పామికు నేత్రపర్యము చేయుదము.

సత్య—మహాప్రసాదము. దేవరయాజ్ఞ శిరసావహించినిర్వహించెదను. (అని కొంచు విడిచి పోవుచున్నాడు)

విరా—ఘోరకృత్యమున కీశ్వరుండు విఘ్నము కలిగించును గాక!

సుశ—ఇతఁ డిట్లందు కొంచెము చారికి నచ్చుచున్నట్టున్నాడు. ఓవిరాటా! నీకు జీవితాశ యున్నపక్షమున, నీ సేతిని గీతిని గొంతసేపు దూరముగా నుంచి పాండవులజూడ తెలిపి నీజీవితమాను గొంతదీర్ఘ పఱుచుకో.

విరా—నీతిసహితమైన జీవన మొక్కపూటయైనను దీర్ఘమయినదే. వేదేండ్లు వర్ధిల్లినను నిష్క్రమోదన మగుటచే నీతిమాలిన జీవనమే యత్యల్పమయినది.

చ. మనుజునిజీవితంపుఁ బరిమాణము నేడులచేతఁగాక చే

సిన ఘనకార్య సంచయముచేత గణింపఁగఁ జెల్లు నెప్పుడుకా;

బనివడి నూఱువర్షములు వాయుసమష్టులు పొట్టకూటికై

మనినఫలంబునుం గలదె మర్త్యుడు; భారమెకాక భూమికిన్?

మ. ఎతఁ డత్యంత పరోపకారి యు సద్వృత్తంబుఁ దాఁబూనునో

యతఁడే యల్పపుఁగాలమే మనియు దీర్ఘాయుష్కుఁడెంతేనియున్;

ఎతఁ డెంతే నుపకారశూన్యుఁడయి సద్వృత్తంబుఁ దాఁబూనునో

యతఁడే దీర్ఘపుఁగాలమున్ మనియు నల్పాయుష్కుఁడత్యంతమున్.

నీతి విడిచి ప్రాణములు కాపాడుకోఁగలఁచుట నీవంటిపొరుష
హీనులకుఁగాని నావంటి పొరుషశాలులకు లక్షణముగాదు.

సుశ—కాటికిఁ గాళ్ళు చాచుకొనియున్న యీముసలివాని
కీమొండిధైర్య మెక్కడనుండి వచ్చినదో!—ఓభటులారా!

విరా—ఈధైర్యము నాకు నిష్కలుష మైన యీహృదయ
మధ్యముననుండి వచ్చినది. ఆపత్కాలమునందు మంచివారి కెప్పు
డును ధైర్యమే సహాయము.

గీ. సాధుజనులకు నాపద ల్సంభవిల్లు

కాలముననె ధైర్యంబు ప్రకాశ మొందు;

అటుగరాచిన సమయంబునందుఁ గాదె

వసుధపయి గంధసారంబు పరిమళించు?

సుశ—ఓభటులారా! ఈతెంపరి నీక నిటఁ బ్రేలనీక నా
యెచుటనుండి యీచ్చుకొని పొందు — ఓరాజాధరూ! ఇప్పటికిఁ
బొమ్మ, నీవిప్పు డాడిన గుర్భాషలకుఁ దగినట్లుగా నిన్నెట్లు బాధ
పెట్టి హింసింపవలయునో తెల్లవాలుబోపల విచారించెదను—ఓ
భటులారా! ఈచ్చుకొనిపోయి శృంఖలాబద్ధుని జేసి యీరాత్రి
యీతని భద్రముగాఁ గాపాడుచుండుడు.

భటు—చిత్తము మహాప్రభూ! (అని యాతనిఁ గొనిపోవు చున్నాడు)

సుశ—విక్రమభుజా! ఈతులున ప్రేలిన ప్రలాపము లన్నియు విన్నావుగదా? నీ వింకను నీనిని జంపక విడువవలయు నని చెప్ప సాహసించువా?

విక్ర—మన కీతనిఁ బొలియించుట ఘనకార్యము కాదని యిప్పటికిని జెప్పెదను.

ఉ. చంపంగ నర్హుఁ డైనఘనశాత్రవుఁ డేపరి చేతఁ జిక్కినన్
జంప కుదారతన్ విడిచి సాగఁగ నంపుటె చావుకన్న నూ
హింపఁగ మానవంతునకు నెక్కువలాఘవ ముర్విలోపలన్;
బెంపునుఁ బేరు వచ్చుఁ బృథివిం గరుణాపరుఁ డైనజేతకున్.

సుశ—కర్తవ్యమును దెల్లవాటిన తరువాత విచారితము, వంటయింటి కుంటే లీవిరటుఁ డిఁక నెక్కడకుఁ దప్పించుకొని పోఁ గలడు! ఇట్లు విరటుని గర్వభంగముచేసి స్వశాస్త్రమును సాధించు కొన్నాము; ఇఁకఁ బాండవుల నశ్వేషించి స్వామి కార్యమును నిర్వహింపవలసియున్నది. పాండవులు కంటఁబడినదాఁక మనము చరితార్థుల మైతి మనుకోరాదు.

విక్ర—మహామేధావంతులగు దుర్యోధన మహారాజుగారు చేసిన యూహ యబద్ధ మగునా? ఇఁకఁ బాండుపుత్రులును మనకు నేత్రగోచరు లగుదు రనుకోవలసినదే.

[తెరలోఁ గలకలము]

సుశ—(అలకించి) ఏమి యానందడి! భటుల సంక్షోభ ధ్వనులు వినఁబడుచున్నవి.

[తెరలో]

ఎవ్వరో వీరపురుషులు ముగ్గురు త్రేతాగ్నులవలె మనసేనా
టవివయిం బడి బాణాద్యులచే నడ్డు వచ్చినవారి నెల్ల నిర్దహించు
చున్నారు. ఇదిగోఁ గావలివారల మమ్ముఁ బడమోఁది విరాటుని
విడిపింపఁ జూచుచున్నారు. ఓమహారాజా! వచ్చి రక్షింపుము—
విడిపించినవాఁడవు నీ వెవఁడవురా?

సుశ—ఏమి యీసాహసము! వాఁ డీమో యుత్తర మిచ్చు
చున్నాఁడు.

[మరలఁ దెరలో]

చ. వలలుండ; నే విరాటుకడ వంటలవాండఁ నిదే త్వదీయ సే
నలఁ బరిమార్చి మామచుజనాయకుని నిద్దిపించుకొంటి, బె
బ్బలి పెనువారలబడ్డవృషమువ్వలె; వీరుండవేన్, సుశక్యఁడా!
వెలువడి వచ్చి వేగ విడిపించుకొనఁజనుఁ గ్రమ్మఱన్ నృపున్.

సుశ—ఏమిది! వాడు నన్నే పేర్కొని పిలుచుచున్నాఁడు!
ఓవిక్రమభుజా! నీ విందు నిలుపుము. నేను బోయి వానిని స్వర్గమున
కంపింపఁజేదను—ఓరిమూర్ఖా!

క. ఇదె వచ్చుచు నున్నాడను

బడరగ శూణకాల మచట వడరక నిలుమీ

యిదె నాప్రతాపశిఖ కి

య్యదన న్ని వింధనంబ వయ్యెద వొకటన్.

[తెరలో]

నీవు నిక్కంపుఁ జారుషశాలి వగుదువేని, న న్నెదిరించి
ప్రాణమును మానమును దక్కించుకొని పొమ్ము.

సుశ—ఊరక వడరఁబోకు. నీకండగర్వ మిప్పుడేయడఁగును.
నేను దారసిందువఱకేకాని యామీఁడట నీనోటినుండి మాటరాదు.

(అని సత్వరముగాఁ బోవుచున్నాఁడు)

విక్ర—ఓభటులారా! నాకృపాణమును ధనుర్పాణములను వేగఁ గొనిరండు.

[తెరలో]

ఓవిక్రమసేనా! మూర్తీభవించిన వీరగపాథిదేవతవలె నీవీర పురుషుఁ డెవఁడో గదాఘాతములచేత మనరాజును బదియమోఁడు చున్నాఁడు. వేగ వచ్చి యీతని ప్రాణరక్షణము చేయుము.

విక్ర—ఓసుభటా! ఆయుధములు వేగఁ దెమ్ము.

భటు—ఇవిగోఁ దెచ్చినాను. (అని చేతి కిచ్చుచున్నాఁడు)

విక్ర—ఇదిగో నేచువచ్చితిని. మారాజును విడుపుము. నేను దారసించులోపల విడువకుంటివా, నీప్రాణములు నీవికావు. నాచేతి ఖడ్గము దయయు గిడుయు నెఱిగినదికాదు సుమా. (అని పరుగిడు చున్నాఁడు)

[తెరలో]

త్రిమూర్తులవలె వచ్చిన యీమువ్వరిలో నోకఁడు ముందు విరాటుని గొనిపోవుచున్నాఁడు. అయ్యో! విరాటుడు తప్పించుకొని పోయెనుగదా! ఇంకొకఁడు గదాఘాతముచే మనరాజును మూర్ఛ పుచ్చినాఁడు. అయ్యో! ఇక నేమున్నది? ఓసేనాపతీ! వచ్చితివా? ఇక రాజునకు భయము లేదు.

వల—ఓదామగ్రంధీ! నీ వీసుకర్మను గొని విరాటునివెనుకఁ బొమ్ము. నేనీవచ్చినవానినిఁ బాఱఁద్రోలివచ్చి నిన్నిప్పుడే కలిసి కొనెదను.

విక్ర—ఓరీ! సరాధమా! నీ వింకను మారాజును విడువనే లేదుగా? నాచేతఁ జూపుమని విధి నీనొసట ప్రాసియుండ, సామవచనములతో నీ వెట్లు విడుతువు?

వల—ఓవిక్రమసేనా! నాముందట నీవృథాప్రలాపములు ప్రేలక పొరుషశాలివేని నీరాజును విడిపించుకొమ్ము. కార్యముల చేత నేమియుఁ జేయఁజేతఁగాక నీవిప్పుడుచూటలచేతఁజేయుచున్నావు.

విక్ర— ఇక ములుకులచేతనేకాని పలుకులచేత నను నీ కుత్తరమియ్యను.

పల—నన్నుఁ దారసించినతరువాత నీ విక వేనితోను నా కుత్తరమియ్యవు. నీవు చేసినపాపముల కుత్తర మిచ్చుట కయి నిన్ను యమసన్నిధానమునకుఁ బంప నాచేతి గద వేగిరపడుచున్నది. పాతక నిలుపుము.

[తెరలో]

అయ్యో! వీడు ప్రళయ కాలదండధరునివలె మాటులేక మల యుచు నడ్డుపడిన యోధవీరుల నెల్ల గదాఘాతమునఁ జదియ మోడుచు మనసేనాపతితిల భిన్నము చేసినాఁడు! పిడుగడిచిన తాళమువలె నేలఁగూలి విక్రమభుజుఁడు కొట్టుకొనుచున్నాఁడు. నెత్తురు వఱదలు కట్టుచున్నవి. సేనాపతిమేన ప్రాణములు లేవు. హావిక్రమభుజా! హాసేనానీ! విరాటసేనాసముద్రము నీడివచ్చిన నీ వీవంటలవాడను చిటుకాలువను దరింపలేక మునిగి చచ్చితివా?

పల—మీ సేనాపతి నిరూతుఁ డయినాఁడు. మీ సేనలో నన్నది రింపఁగల బిరుదులుగ లేవ్వరై నఁ గలిగిరేని రండు. అండఱిని సేనా పతి పోయినతో)వనే పంపెదను. ఏమి! ఎవ్వరును రా రేమి?

సుశర్మసైనికులు—ఓపాపపుదై వమా! అతిప్రయాస బద్ధమైన మా గెలుపు నంతను నిమిషములో నిష్ఫలము చేసితివి! లోకములో నిన్ను నమ్ముకొన్నవాఁ డెవ్వఁడు బాగుపడును? క్షణకాలముక్రింద మాలోనుండి యింతలోనే మమ్ము విడిచిమాపగవారి చెంతఁ జేరితివా?

సుశర్మ—(మూర్ఛితైరలి) ఎవఁడురా నన్నుఁ బట్టుకొన్న వాఁడు? మనవాడా? పగవాడా?

దా—నీశత్రుడను, నీ విప్పుడు విరాటనకు దానుడ వయి
తిని. ఆతని యజ్ఞనుసారముగా నర్హుడండనమును బొందుట కయి
నీ విప్పుడతనికొలుపుకూటమునకుఁ గొనిపోబడుచున్నావు.

వల—అది యేమి? దామగ్గింధీ! సుసర్మ మూర్ఛితేతినాడా?

దామ—మూర్ఛితేతీ వీడు విడిపించుకొనఁ బెనఁగులాడు
చున్నాడు. నీవిటురమ్ము.

వల—ఇదిగో నేను వచ్చి యీత్రాశ్వుతోనే వీని పెడ
తెక్కలు విడిచికట్టెదను.

సుశ—ఇట వచ్చితివా నిన్నే విడిచికట్టెదను.

వల—ఇదిగో వచ్చితిని. నన్నుఁ గట్టవేమి? నీగర్వభంగ
మయినదా? యమపాశములవంటి యీపాశములతో నిన్ను బంధించి
నాను. శక్తి యున్నచోఁ ద్రొంచుకొమ్ము. ఓవిరాటమహారాజా!
ముందుగా నీ పీఠంత్రీపాలునితో నడచి మనవివేకమును జేరుము.
నీసుఖవార్త దెలియక యంతఃపురకాంతలు తల్లడిల్లుచుందురు. మీ
పెనుకనే మేమును మనపశుగుణములను దొంగిలిన యీనరపశు
వును మీసన్నిధి కీడ్చుకొనివచ్చెదము.

విరా—తంత్రీపాలా! దారితీయుము.

తంత్రీ—ఇటు. ఇటు.

వల—ఓసుశర్మా! ము మ్మాయాసపెట్టి యీగుదెప్పెట్లు తిశక
బుద్ధిమంతుడ వయి శీఘ్రముగా నడుపుము. నడవ పెనఁగితివా తావు
చేరునప్పటికి నీశరీరములో గట్టియెముక యొక్కటి యుండదు.

(సుశర్మపై నికులు దీనముఖములతోఁ జూచుచున్నారు.)

ప్రథమభటుడు—వారు మనరాజుతో దృష్టిపథమును
దాటిపోయినారు. ఇక మనకుఁ బ్రాణభయములేదు. మనము
మెల్లఁగా నడచి సేనతో ముందు నడచిన సత్యసేనుని గలిసికొని,
రాజును రక్షింపఁ బ్రయత్నము చేయుదము రండు.

ద్వితీయభటుడు—వాడు మఱికొంతదూరము సాగిపోనీ,
మనము మెల్లగాఁ బోవుదము. కార్యసాధననిపుణు లెప్పుడును
ద్వరపడగూడదు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నాడు)

పంచమాంకము

రంగము—విరాటరాజు సేనాని వేశము.

[సింహాసనాసీనుఁ డయి విరాటరాజును, సమీపమున
నర్హ పీఠముపైని తంత్రీపాలుఁడును, కొందఱు
భటులును ప్రవేశించుచున్నాడు.]

విరా—ఓతంత్రీపాలా! ఇటువంటి శ్రవణవిదారణమైనదాడుణ
చార్తవినియు హృదయము పగులక తాతిగుండెవాడనై బ్రతుకు
చున్నాను! హా! ప్రాణేశ్వరీ! హా! సుధేష్ఠా!

ఉ. ఒం డననేల? సింహబలు సోదరివయ్యును వీరమాతవై
యిండియు వీరపత్ని వన నొప్పియు ముక్కున నూర్చు గల్గి నే
నుండఁగ దాయచేత నయయో కొనిపోబడితే? యనాథ య
ట్లండజయాన! యీయెడలియం దెటునిల్పుదునింకఁ బ్రాణముల!

ఓభటులారా! దేవి యేవంకకుఁబోయినది? కంకభట్టాను లెఱుచనినీ!
ఆసత్యసేనుడు—ఆపాపాత్మునిపే రుచ్చరింపరాదు.

ఉ. ఎక్కడ కాన్యపాలపశు విష్ణుడు నాప్రియఁ గొంచుఁ బోయెనో
యెక్కటిఁ గూడముట్టి మ దహీనకతోరకతారధారచే
వ్రక్కలు చేసెదం దనువు వ్రక్కలు ముక్కలొనర్చెదం దలల్
చెక్కలు వాపెదనీ సతిని జెచ్చెరఁ దెచ్చెవఁ జింతఁ బుచ్చెదన్.
(అని ఖడ్గహస్తఁ డయి లేచుచున్నాడు.)

తంశ్రీ—ఓమహాప్రభూ! సేవకుఁడ నే నుండ దేవర కీశ్రమ
యేల! కంకభట్టారకుండే యింతకు నావైరిభూకాంతుని సంతకుఁ
జెంతకుఁ బుచ్చు కుండినయెడల నేనుబోయి తోడ్పడి యాతని నవ
లీలం దునిమి దేవిని దెచ్చి యిచ్చట నున్నట్ల నీకు సమర్పించెదను.

విరా—అటువంటి క్రూరకిరాతుని చేతఃజిక్కి యింకను
దేవిప్రాణములు చిక్కబట్టఁ గలుగురా? నాడు ధనగుప్తు డామృ
త్యుదేవత వాతఃబడి పురుషుఁ డగుటచేత మరల బ్రతికి బయలఁ
బడఁ గలిగెనుగాని యాయబల యెట్లు తప్పించుకొని రాఁగలుగును?
ఈయడియాసతోఁ బనిలేదు.

భటులు—ఓమహారాజా! దేవిని దేవేంద్రునివలె సహస్ర
దృష్టులతోఁ జూచుచుఁ గంకభట్టారకుండు కాపాడుచుండుటచేత
దేవిచెంతఁదేటిచూచుటకై నను సత్యసేనుని సేనకు సాధ్యము కాలేను—
అదే ధనగుప్తుఁడు రోజుచుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాడు. అతఁడు
యుద్ధవార్తను విన్నవించఁ గలఁడు.

[కొందఱు సైనికులు వెనుక రా ధనగుప్తుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

ధన—(వగర్చుచు)—ఓ-ఓ-ఓ మహారాజా! సత్య-సత్య సేనుడు—

విరా—ఏమి చేసినాఁడు?

ధన—పాటి—పాటిపోయినాఁడు.

విరా—ఊపిరి సంబడించుకొని కొంచెము తాళి మఱిచెప్పు.

ధన-(తెప్పిటిలి) కంకుభట్టారకు దాడికిఁ దాళఁజాలక సత్యసేనుఁడు పరాజితుఁడై పలాయితుఁడయ్యెను. దేవసురక్షితయైయున్నది.

విరా—ధనగుస్తా! కంకుభట్టారకుని దాడికిఁ దాళఁజాలక సత్యసేనుఁడు పరాజితుఁడయి పలాయితుఁడగుట నీవు కనివచ్చితివా? విని వచ్చితివా? దేవి సురక్షితయై యుండుట నిశ్చయమేకదా? నిత్య సత్యుడ వని ని న్నెఱిఁగియుఁ బగతునిచే భంగపడి సంచలత నొంది యున్న నాడెంద మిప్పుడు నీవు చెప్పిన మేలివార్త నొకపట్టున నమ్ము. జాలక సందేహపడుచున్నది.

ధన—ఓమహారాజా! విన్నది కన్నట్టు నే నెన్నఁడైనవిన్న వింతురా? సత్యసేనుఁడు సిగ్గువిడిచి పాటునుండఁగా నే నీ కన్నులారజూచియే యాశుభవార్తను దేవర చెవిని వేయవడివడి బయిడివచ్చి నాడను. ఇఁకమీచి త్తము నించుక సేపు తత్తపాటు మాన్వి సస్థిత నొంది యూఁజిల్లి యుండు మనుఁడు, కంకుభట్టారకుని వెంటఁజెక్కు చెమర్చక విచ్చేసెడు సుధేన్ద్రుఁడేవియొక్క శుభస్వరూపమే క్షణకాల ములోఁబ్రత్యక్షముగా దేవర డెందములోనిసందియమునుదీర్చగలడు.

విరా—నీవాక్క. ఫలించి యంతటిభాగ్య మిప్పు డీకన్నులకుఁ గలుగవలెనుగదా? బ్రాహ్మణుఁ డయ్యెను బరాక్రమమున మనకంకు భట్టారకుఁడు బవరముల నాఁటి తేఱినక్షత్రియవీరుని నోర్వఁగలుగుట నాపాలిటి భాగ్యదేవతయే యాతని రూపమును ధరించి న న్ననుగ్రహింప వచ్చిన దని భావించెదను.

తంత్రీ—అన్త్రు వేత్తలైన బ్రాహ్మణసత్తము లుత్తమక్షత్రియుల నోడ్చుట యది క్రొత్తగాదు.

క, జమదగ్ని కుమారుఁడు మును

గమరంబున నిరువదొక్క సాదులు నృపులున్

సమయించి నెత్రుమడుపులు

సమదగతిం జేయలేదె త్కౌతలమందున్.

ఈమహాద్విజునిశౌర్యవిశేషమును నేనుబూర్వముహస్తినాపురమునం దుండినప్పుడే యెఱిగినవాడను. ఈతఁడు ధనురాచాహ్యుడైనద్రోణాచాహ్యుని శిష్యుడు. శౌర్యసంపదచేత నీతనిని త్కత్రియులలోను తమ త్కత్రియుఁ డనవచ్చును.

విరా—ఓధనగుప్తా! క్రూరజనాగ్రగణ్యుడైన యాసుశర్మ తమ్ముడు దేవిని జెఱిగొనిపోవుచుండగావీరాగ్రేసరుఁడగుకంకుభట్టారకుఁ డడ్డుపడి పోరాడి డేగ నోటఁబడ్డ పారావతినిబోలె రాణినెల్లు విడిపించెనో నవిస్తరముగా వివరింపుము.

ధన—మొదటినుండియు నే నచటలేను. యుద్ధమెల్లు నడచుచున్నదో చూచినవచ్చి యెఱిగింపుమనియు త్తరకుమారుఁడు పంపఁగా నేను వచ్చునప్పటికే మార్గమధ్యమునముందు పలాయితుఁడగుచున్న సత్యసేనుఁడును వెనుక వానిని దఱముచున్న కంకుఁడును నాకెదురు పడరి. గంగరవృత్తాంత మాద్యంతము దేవర క్షీసైనికులు విన్నవింపఁ గలరు. ఓసైనికులారా! మీరుకన్నది విన్నవింపుడు.

సైని—ఓమహారాజా! దేవరవారు పగతురచేఁ బట్టుపడి రన్న పిడుగువంటి దుర్వార్త చెవిబడఁగానే దేవిగారుమూర్ఛపడి మొదలు నఱకిన రంభాతరువువలె నేలఁ గూలి సఖిజనశైత్యోపచారములచేఁ గొండాకవడికిఁ దెప్పితిలిరి.

విరా—అక్కటా! దేవికెంతసంతాపముకలిగినది! అనంతరము.

సైని—అంత సంతఃపురకాంతలు చింతాక్రాంత లయిభయభ్రాంతిచే దాఱులు వచ్చి తమ్ము దొమ్మి చేయుదురని నానాముఖములఁ బఱవఁ జొచ్చిరి. కంకుభట్టారకులవారు వారిసంభ్రమమును వారించి ధైర్యముచెప్పి దేవీపురస్సరముగా వారినందఱినిగూర్చుకొని మావెంటఁ గృతకాద్రికందరమునకుఁ గొనిపోవుచుండఁగా దారిలో సత్యసేనుఁడు తనసేనతో వచ్చి తాఁకెను.

విరా—తరువాత?

పైని—తరువాత మనకంకుభట్టారకుండు మొగంబు జేవురింపఁ గనుంగవ విస్ఫులింగంబులుగురియ మూర్తీభవించిన వీరరసాధిదేవ తయోయననాగ్రహవ్యగ్రుడై మహాగ్రంబుగా సత్యసేనునివంకఁ జూచుచు—

ఉ. వీరుడ చాను స్త్రీలకడ బీరముఁ జూపఁగ వచ్చినావె? యో
రోరి సరాధమా! నిలువు మొక్కనిమేషము పాటిపోక; నీ
శూరత యెల్లఁ దెల్లమగుఁ జమ్మని యమ్మరిఁ బోసి యేసినకా
నోరను నెత్తు రొల్కఁబడె నొచ్చి యతం డరచచ్చి యుర్వరన్.

విరా—మేలు! మేలు! ఆపయిని?

పైని—ఆపైని మఱి యేమున్నది? ఆతులువ తెలివిరాఁగానే లేచిమఱియుద్ధభూమిసనిలువనొల్లక కాళ్లకుబుద్ధిచెప్పి యూడనిఁ బాడెను

విరా—ఔరారా! ఏమి యీ పాదము! ఓకంకుభట్టారకా!
ఒక్కసారి నీ గాఢాలింగనమిచ్చి నన్ను గారవింపుము.

(అప్పుడు కంకుభట్టనుధేస్తాసహితముగాఁ బ్రవేశించుచున్నాడు)

కంకు—అమ్మా! నామాట నీవిప్పడై నను నమ్మెదవా? అదె
మహారాజగారు సుఖాసీను లయి యెల్లు కూర్చున్నారో చూడు, మన
వలలుడు కార్యసాధనదీక్ష వహించి పోయినప్పుడును గార్యసిద్ధి
గాకుండునా?

సుధే—ఓమహాత్మా!! నా కిట్లు నేత్రోత్సవముచేయుచున్న
యతఁడు నిజముగా నాప్రాణనాథుడగునా? ఇప్పుడు సహితము నా
చిత్తమునాకన్నులనుసమ్మజాలకున్నది. ఇదియింద్రజాలము కాదుగదా!
ఒక వేళ స్యష్ట మేమో! కాదుకాదు, నేనుమేలుకొనియే యున్నాను.
ఓదైవమా! ఇది మాయచేయకనిజము చేయుము, నాప్రాణేశ్వరుడు
నామాటకు మాటుపలికిన నిది మాయకాదని నమ్మవచ్చును. (దావు
నకుఁబోయి) ఓప్రాణనాథా!

విరా—(లేచి) ఓ ప్రాణేశ్వరీ!

సుధే—(తనలో) ఇది నిస్సందేహముగా నా ప్రాణేశ్వరునికంతస్వ
రమే. (గాత్రస్పర్శనము చేసి) ఇందు మాయలేదు. (ప్రకాశముగా)
ఓమనోవల్లభా! ఏమి నాపుణ్యము! మీ రాయకాలమృత్యువునోటఁ
బడియు విడివిడి యిప్పుడు మరల నాకంటఁబడుచున్నాడు!

విరా—ఇది వలలుఁడు చేసిన యుపకారము. అతఁడు సాక్షా
ద్రణరంగభీముఁడయి శత్రువులమీఁదఁబడి పలుపురఁ బాలించి
పోయిన వనుకొన్నప్రాణములనే మరల నిలిపినాఁడు. నీ వెట్లాదురా
త్మునిపాలఁబడక మానప్రాణములు దక్కించుకోఁ గలిగివి!

సుధే—ఈద్విజసార్వభౌముని యనుగ్రహమువలన (అనికంకుని
జూపుచున్నది.)

విరా—ఓకంకుభట్టార కా! సహస్రనమస్కారములు. చేరవచ్చి
యొక్కసారిసీపరిష్వంగసౌఖ్య మిచ్చి నన్నుఁ జరితార్థుని జేయుము.
నేను సహస్రజన్మము లెత్తియైనను నీముణలేశమును దీర్చుకోలేను.
(అని గౌఁగిలిండుకొనుచున్నాఁడు.)

కంకు—విజయోస్తు! మహారాజా! నా కిప్పుడు జన్మసాఫల్య
మయినది.

విరా—మారాజ్యమును బ్రాణములును మీరిచ్చినవే. ఇటు
వంటిప్రాణదాతకు నే నేమి సమర్పించి సంతోషపెట్టఁగలను?

గీ. మృత్యుదంష్ట్రాంకురంబుల నిటికికొన్న

నన్ను విడిపించె వలలుఁడు నాగబలుఁడు;

పట్ట వచ్చినఖలుబారిఁ బడక యుండఁ

గాంతఁ గాపాడితివి నీవు కంకుభట్ట.

దీని నంగీకరించి నాభక్తి కానందింపుము. (అని తనమెడ నున్నరత్న
హారమును దీసి యాతనికంతమున వేయుచున్నాఁడు.)

కంక—దేవరవారి యీ చల్లనిమాట మాత్రముననే నాకు సకల సత్కారములును జరిగినవి? వేఱుగఁ గంతమాలయేల?

విరా—నేను జేసిన యీ సత్కారము మీరొనర్చిన యుప కృతికిఁ దగినది కాదు. కొండంత దేవరకుఁ గొండంతపత్రి యెవ్వరు సమర్పింపఁగలరు?

కంకు—తనయేలిక కయి ప్రాణములు దాపక పోరాడుట భృత్యసామాన్యధర్మము. అంతకంటె మే మధికముగాఁ జేసిన దేది యులేదు. స్వకృత్యమును నిర్వహించిన మమ్మింత పొగడనేల! ఈ యపూర్వసమ్మానము దేవరవారి గుణగ్రహణ పరాయణతను దెలుపునుగాని మాయర్హతను గాదు.

విరా—ఈవిషయమున మన మేకీభవింపఁజాలము. అది పోనిమ్ము. దేవిని జెఱగొనవచ్చిన యాదురాత్ముఁడు ప్రాణములతో దప్పించుకొని పోగలిగెనా?

కంకు—నంటయిల్లు చొచ్చినకుండే లెందుఁ బోగలదు? అదె యానరపశువును మనసైనికు లిల కీడ్చుకొని వచ్చుచున్నారు.

విరా—క్షణకాలము వానిని దూరముగా నుండనిండు. మన వలలుఁడును దామగ్రంధియు సుశర్మచిటఁ గొనివచ్చుచున్నారు— ఓధనగుప్తా! మేము మరలఁ బిలిచినదాఁక నీ వింతుకతడ వావలికిఁ బోయి యాదుష్టునికడ నేమటక కాచి యుండుము.

ధన—చిత్తము. (అని పోవుచున్నాడు)

కంకు—అసుశర్మ యెట్లు బెదురుగదిరి వడఁకుచున్నాఁడో! [అంతట వలలదామగ్రంధులతో సుశర్మ ప్రవేశించుచున్నాడు]

విరా—(లేచి యెదురుగాఁబోయి) “ఓహోహో! సుశర్మ మహారాజులవారా? దయచేయుఁడు. బహుకాలదర్శనము! ఏలినవారెప్పుడును బగవారికి లోఁబడువారు కారుగదా?” ఇది యంతకు

మున్ను దేవరవాడ నాకుఁ జేయ ననుగ్రహించిన సమ్మానమునకుఁ బ్రతిసమ్మానము.

సుశ—(తనలో) దీనికేమి యుత్తరము చెప్పను? ఇప్పుడు భీతిచేత నాయెడలు వడఁకుచున్నది. నాలుక తడఁబడుచున్నది, గుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవి. అయినను గాంభీర్యము తెచ్చుకొని తగినసమాధానము చెప్పి నిక్కపు ధైర్యశాలివలె నటింపఁ బ్రయత్నించెదను. (ప్రకాశముగా) ఓరీ! నృపాధమా! ఇంతలోనే నీ కీ కండకావర మేటికి? గడియక్రిందటి నీయవస్థను స్మరణకుఁదెచ్చుకొని మఱి మాటాడు. విధిదోషముచేతఁ బరాభూతుఁడైన వీరపురుషునిఁ బరిహసించుట యుత్తమక్షత్రియ లక్షణముగాదు. ఇట్లు పరిహాసము చేసినంతమాత్రముననే నీ వధికుండపు కావు.

విరా—“నీ నోటికడ్డులేదుగనుకఁ గావలసినన్ని దురుక్తుల నిప్పుడే ప్రేలుము. తేవు నీజిహ్వ నీకువశముగాదు. తెల్లవాటిన తరువాత నీవు మరల సూర్యునిముఖమును జూడఁబోవు.”

సుశ—(తనలో) ఇతఁడన్నంతయుఁ జేయునేమో! ఏమిచేయుదును? హదైవమా నా కెట్టిగతి తెచ్చిపెట్టితివి! ఓధైర్యమా! నన్ను విడనాడి పోఁబోకు. (ప్రకాశముగా) స్వపాదుషముచేత నన్ను గెలువఁ జేతఁగాక యన్యుడు లోఁబడిచినప్పుడు నాముందట సిగ్గుమాలి యీగర్వోక్తు లేల ప్రేలేదవు?

విరా—ఓరోరిదురాత్మా! నన్నింతకమున్ను మూర్ఛితునిఁ జేయుట నీపాదుషమో నీసేనాని యైనవిక్రమభుజుని పాదుషమో స్మరణకుఁ దెచ్చుకో. ఆసుకృతాత్ముడు వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనఁగా, ‘పాపీ చిరాయు’ వన్నట్లు నీవు బ్రతికి లజ్జలేక యాతని పాదుషమును నీపాదుషమునుగాఁ బరిగణించుకొనుచున్నావు.

సుశ—నేనుబాపాత్ముఁడనా! ఏమియీయన్నతప్రలాపములు!

విరా—నావి ప్రలాపములో యమోఘవాక్కులో యిప్పుడే తెలిసికోగలవు. త్రుటికాల మోర్చియుండుము. పాపాత్ముడ వన్న నీ కెంత నోపము వచ్చినది! ఆపదలో నున్నప్పు డన్యకళత్రమునకు ద్రోహము దలచిననీవుపాపాత్ముడవుగాక సుకృతాత్ముడవగుదువా! ఔనాను! నేనే చెప్పదలచితిని. ఈరాత్రియే విగతప్రాణుడవుకానున్నందున, 'సుకృతీగతాయు' వన్నట్లునీవుసుకృతాత్ముడవేయగుదువు?

సుశ—నిరాయధుఁ డయి చేతఁ జిక్కి యున్న యరాతిని జంపఁబూనుట పారుషముగాదు, ధర్మమును గాదు.

విరా—ఇది యింతకుముందు నీవలన నేర్చుకొన్న పారుషమే. నీవు నేర్చిన నీతిని నీవిషయముననే ప్రయోగింపవలెను. దుష్టుల న్యుల విషయమున ధర్మమును దలఁపకపోయినను స్వవిషయముననే నను ధర్మమును బేరుకొందురు. నీవు నేర్చిన ధర్మం మిం కొకటి గలదు, నీకు సుకృతత్వసిద్ధి యగునప్పుడు నీబంధువులు నీవద్దనుండి వేడుక చూచి సంఘోషపడవలెనుగాదా? -ఓభటులారా! ఈతని మరణ మహోత్సవ సందర్భవార్ధ మయి యంతఃపురకాంతలను జెజిగొన నేతెంచిన మహానుభావుని నీతని తమ్ముని నిటగుఁ దోడ్కొని రమ్మని మన ధనగుప్తునితోఁ జెప్పి రండు.

భటులు—మహాప్రసాదము. (అని పోవుచున్నాడు.)

విరా—సుశర్మా! నీనీతి నీవు మఱచిపోకు. భ్రాతృవభోత్సవ ముతో నీతమ్మునికి నేత్రీపర్వము చేయవలెనుగాదా? చెప్ప.

సుశ—(మేను చెమర్ప వడఁకుచున్నాడు.)

విరా—ఏమి? నోట మాటరా దేమి? ఓరిపిటికిపందా! ప్రాణ భీతిచేత గాలిలోని పూరిపుడకవలె నెల్లు కంప మొందుచున్నావు!

సుశ—(గద్గదస్వరముతో) దయ-దయ-దయమే పరాక్రమ శాలి కలంకారము.

[బద్ధుడయిన సత్యసేనుడు ధనగుప్తామల వెంటఁ

బ) వేళించుచున్నాడు.]

సత్య—(తనలో) ఇది యేమి! విషయశాలియైన నాయన్న గారే యిచ్చట ఘనపాశబద్ధులయి విజితుఁడైనవిరాటరాజ ముండఱి నిలిచి యున్నట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు! ఇది యేదో యింద్ర జాలమయి యుండవలెను.

ధన—ఓరీ! మదాంధా! మహారాజపత్నిని జేఱఁగొన నిన్ను బనిచిన నీయన్న గారియవధులు గన్నులారఁ జూచినావా?

సత్య—ఇప్పుడు నాకన్నులే నన్ను మోగపుచ్చుచున్నట్లున్నవి. ఇదియేదోరాక్షసయూయి-మహేంద్రజాలము-ఇదికనుక పైకాకుండిన పక్షమున, జాము? ఇంద ధండనోద్బంధవిజయవిరాజితుం డయి నిండు కొలువుండి పరాజితుం డయి పట్టువడిన విరాటున కర్పదండనము విధింపఁ గూరుచుండియుండిన యితఁ డింతలో నావిరాటునకే భృత్యుడయి మ్రోల నిలుచుండుట యెట్లు సాధ్యమగును?

ధన—ఓసత్యసేనా! నీకన్నులే నిన్ను మోగపుచ్చుచున్నవేమి? నీవు సత్యసేనుడ వగుదువో కావో చూచుకో. నీవు సత్యసేనుడవు కాకుందువేని, యితఁడు నీయన్న సుశర్మఁడగు గాకపోవచ్చును.

విరా—ఓసుశర్మా! నీవు పరలోకయాత్రకుఁ బోవనున్నావని విని నీతమ్ముఁ డితఁడే నిన్నుఁ జూడ వచ్చియున్నాడు. మరణమునకు ముందు నీవు నీభార్యకుఁ జెప్పవలసిన పలుకు లేవేని గలవేని యిప్పుడే యీతనితోడఁ జెప్పిపంపుము.

ధన—స్వామీ! ఈనికి భ్రాతృస్నేహము మెండు. ఇతఁ డగ్రిజుని విడిచి యరనిమిషమైన నుండజాలఁడు. యమమందిరమున కన్నకుఁ దెప్పచూపుచు నాతనితోడనే యితఁడు ముందు నడుచును.

సుశ—ఓపలువలారా! పరాజితు డయియున్నవానిని బరిహాసించుట శూరధర్మము గాదురా.

ధన—ఓహో! నీనోటినుండి యెంత దొడ్డమాట వచ్చినది! పట్టుపడిన నన్నుఁ బరిహసించినప్పు డీధర్మ మెందుఁ బోయినది?

విరా—సీధర్మము స్వాచరణమునందు నీకుఁ బనికిరాకపోయినను బోపజేశమునకయినను బనికి వచ్చుచున్నది. మే మున్నది సత్యము కాక పరిహాస మయినట్లు నీవేల తలఁచెదవు? నీమరణవిషయమున నీ కింకను సం దేహమున్న—

సుశ—(తనలో) ఇతఁడు నన్ను వధింపఁ గృతనిశ్చయఁడయి యున్నట్టే కనఁబడు చున్నాఁడు. ఓధైర్యమా! నేను బ్రార్థించుచున్నను నావద్దనుండక పరుగెత్తెదవేమి? ఓభయమా! నిన్నవరు రమ్మన్నాడు! నామనసు చొచ్చి యిల్లు కలఁచెద వేమి? (ప్రకాశముగా) తమ్ముడా! నోటమాట—

సత్య—(తనలో) ఇతఁడు నిశ్చయముగా నాయున్నగారే. వీరన్నమాట యసత్యము కాదు. (ప్రకాశముగా) అన్నయ్యా! తడఁబడఁబోకు. వీరితో నీపక్షమున నేను మాటాడెదను,—ఓకరుణాధులారా! చేతఁజిక్కినశత్రువునుడంపఁ జూచుటమీకిదియేటిపోదుషము!

ధన—నేను త్తరము చెప్పెదను. ఓభటులారా! “ఏడు సురాపానము చేసిన వానివలె బ్రేలుచున్నాఁడే”

సత్య—కుటుంబమాటలాడుటకుమీ కిప్పుడు సమయమువచ్చినది.

ధన—ఓభటులారా! “వీని కేమైన నున్నాడ మున్నదా?” “ఇట్లు కాలులు ప్రేలుచున్న యీతఁడువనాలుక కోయక కత్తిచేతఁ బట్టుకొని యూరక చూచుచున్నారేమి?” ఓసత్యసేనా! నన్నెఱుఁగుదువా? నేటిప్రాతఃకాలమునం దీమాటలు నీచే ననిబించుకొన్న ధనగుప్తుఁడను నేను. నీమాటలు మరల నీకప్పగించి వేసిరాను. నీ నిష్పక్షై నను నీకు స్మరణకు వచ్చినానా?

సుశ—(తనలో) వీడు మే మప్పు డన్నమాట లెత్తిపొడుచు చున్నాడు. ఇంక మాటకుమాట యని వీరిని గదలించిన బ్రయోజనములేదు. మంచిమాటలతో వీరిమనసు కరగింప జూచెదను. (ప్రకాశముగా) ఓవిరాటమహారాజా! నీవేమో కరుణాసాగరుడవని చెప్పకొందురే? నీకీ నిష్కరుణత యెక్కడనుండి వచ్చినది?

సుధే—(రహస్యముగా) ఓప్రాణవల్లభా! నీవీతని ప్రాణములు గొనగూడదు.

విరా—(రహస్యముగా) ఓహృదయేశ్వరీ! ఎప్పుడును నేనీతని వధింపఁ దలచుకోలేదు. వినోదార్థముగాఁ గొంతతడ వీతని నొక యాట యాడించి విడిచిపెట్టెదను. నీవీతనిపక్ష మవలంబించి మాటాడు చుండుము. (ప్రకాశముగా) ఓసుశర్మా! కరుణయున్న దివ్యవాక్కు నీనోటనుండి వచ్చి చెడిపోవుచున్నది—ఓప్రాణేశ్వరీ! “పాపము! ఈదొరగారి భార్యకు పశుచుడనమున నే వైధవ్యదుఃఖము సంభవించుచున్నదిగాదా!”

సుధే—ఓప్రాణనాథా! మనమూలమున మనశత్రువునకు సహిత మట్టివిపత్తు పుట్టరాదు.

కంకు—(రహస్యముగా) అమ్మా! నీవు నీపూనికను విడువక యేలాగుననైన నీతని విడిపింపుము.

సుధే—(రహస్యముగా) ఓకంకుభట్టార కా! దయార్ద్రహృదయాలైన రాజుగారిచిత్త మెన్నడైనఁ గ్రూర కార్యమునకుఁ జొరఁబాటునా? మీరు నిర్విచారముగా నుండుడు.

సుశ—అమ్మా! ఈసభలో నీకొక్కదానికిఁ దక్క మఱి యెవ్వరికిని నామీఁద దయపుట్ట కున్నది.

వలలుడు—ఏలపుట్టును? ఆమెవలె నిక్కడ మఱియెవ్వరును స్త్రీలులేరు. పిటికితనముచేత స్త్రీతో సమానుడవు నీవు మఱి

యొక్కడ వున్నావు. మీయిద్దరికిని దక్క నిక్కడ మఱియెవ్వరికిని నీమీఁద జాలివుట్టదు.

సుశ—(తనలో) ఓ భాగ్య దేవతా! నన్నీతనిచేతఁ జిక్కించిన చెఱువుతోఁ దృప్తి నొంది యీతనిడెందమందు నామీఁద దయనైన బుట్టింపరాదా? నమ్మించి చెఱించిన యీ భాగ్య దేవత నేల పేరుకొన వలెను!

క. భాగ్యమున నమ్మకొన్న య

భాగ్యుఁ డెవఁ డభీష్టసిద్ధి పడయంగలుగున్

భాగ్యము నమ్మించి ననున్

భోగ్యవసరమున మోసపుచ్చుదె నేఁడుకో!

ఇఁక నే నీరాజునే కనికరము వుట్టునట్లు ప్రార్థించెదను.

విరా—ఓసుశర్మా! పాపపరిహారార్థముగా నీశ్వరప్రార్థనము చేసి యాసన్నపరణమునకు సంసిద్ధుడవు కమ్ము.

సుశ—(తనలో) ఎప్పుడో రోగములచేత విడువవలసిన యీ శరీరము నిప్పుడే విడుచుట కోర్చుకొందునుగాని యావలి సరక బాధలను దలపునఁ దెచ్చి నామనస్సు నన్ను భయపెట్టుచున్నది. ఏమి! ఈమనోవేదన! నామనస్సులో నిప్పుడు వేయి తేళ్ళును జెఱ్ఱులును ప్రాకుచున్నట్లున్నవి. (ప్రకాశముగా) ఓరాజా!—(అని తలవంచుకొనుచున్నాడు)

విరా—ప్రేలుమొగము వేసికొనుటయే కాని మొగము పైకెత్తి దేవుని వేడితోవేమి!

వల—హృదయము పాపములతో నిండియున్నప్పు డం దీశ్వరునిఁ బ్రవేశపెట్టుట కవకాశ మెక్కడ నుండును?

క. సుజనుఁ డెప్పుడైన దేవుని

భజించుచుఁ బ్రీతితోడఁ బ్రాణము విడుచున్

కుజనుడొ యీశ్వరభయమున

నిజము గల జా వన్న మేటి నెగులనఁ బొగులున్.

ఈశ్వరసాన్నిధ్యమునకుఁ బోవ హర్షము నొందుపుణ్యాత్ములు
వేఱు; ఈపాపపుబొందిని వదలలేక యీశ్వరునికి దూరదూరములఁ
దొలఁగుచుండు వీనివంటివారు వేఱు. ఈపాపాత్ముని కీశ్వరుని
పేరెత్త నోరాడునా?

సుశ—(తనలో) ఓలజ్జా! భయమునకుఁ దోడు నీవుకూడ
నన్నుఁ జేరి బాధించుచున్నావేమి? ఛీ! నన్ను విడిచి తొలఁగిపో.
(ప్రకాశముగా) ఓమహారాజా! ఈదీచునియెడఁ గరుణచూపుము.
నీ వేయీశ్వరుని బ్రార్థింప నన్ను నియోగించితివో యీయీశ్వరు
నికిఁ బ్రీతికరముగా వర్తింప నిన్నుఁ బ్రార్థించెదను.

క, పరమాపకారి యంచును

గురు కోపమునఁ బగ తీర్చుఁ గోరుటకంటెన్

బరమేశ్వరునికి రిపునెడఁ

గరుణను జూపుటయె ప్రీతికర మగుఁ జూమ్మా.

క, నీ వియ్యెడ దయ చూపుము

దేవసమానుడవు గాఁగఁ దివిరెడ వేనిన్

దేవగుణమె దయ ధరణిన్

గేవల రాక్షసగుణంబె నిర్దయత కడున్.

వివేకియైనవాఁడు తొలుదొల్లఁ గోపమును సర్వముచేయవలెను.

ఉ, కోపముతోడఁ దుల్యమగు ఘోరతమాఘములేదు; కోపమే

సాపులఁ జేయు మానవుల; భ్రాతల మాతలఁ జంపఁ జేయు; స

ద్రూపహితోపదేశములఁ దోపగనీక, నశింపఁ జేసెడున్

జూపును విస్మినిన్ గనులు శ్రోత్రములుం గలవారి కేనియున్.

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నాడు)

కంకు — (తనలో) ఈదివ్యవాక్యము లీక్రియాశూన్యనినోటి నుండి వెడలినప్పుడే యింత జ్ఞాప్యములుగా నున్నప్పుడు క్రియా వంతుల నోటినుండి వచ్చినవ్వు డెల్లుండునో! లోకములో నెట్టి దుష్పథవర్తులును దెలిసియే యిందియములకు దాసులగుదురుగాదా!

సుధే—ఓప్రాణనాథా! దీనులకన్నులనుండి వెడలు నీరు చూచి నేను గహింపలేను, మీకు నామీద దయగలదేని యీతని కన్నుల నుండి వెడలి పాటుచున్నట్లుగా మీహృదయమునుండి కడుగావృత రసప్రవాహమును బాటించి యీతనికుటుంబమును సంతోషవార్ధిం దేల్పుడు.

కంకు—ఓసుశర్మా! నీవు చేసిన యపకారమునకుఁ బశ్చాత్తాప పడి మీదానుఁడనని రాజుగారిని శరణు చొరుము, శరణాగతరక్షణ దీక్షాదక్షుఁడు.

వల—ఈకఠిణాత్మున్ని కన్నులనుండినీరుథ యముచేతఁ గాలువ కట్టచున్నది కానియనుతాపముచేతఁ గాదు, వీఁడుదయనీయుఁడుకాఁడు.

సుశ—నాకన్నులనుండి నీ రనుతాపముచేతనే వెడలుచున్నది.

సుధే—ఓమనోనాయకా! ఇతఁ డన్నట్లీ బాష్పధారలు పశ్చాత్తాపముచేతనే వెడలుచున్నపక్షమున గంగాప్రవాహమువలె హృద యాంతరాళమందలి పాపమును గడిగి వేసియే వెడలిన వనుటకు సందేహము లేదు, అందుచేత శుద్ధుఁ డైనయితఁ డిప్పుడు దేవర వారి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు.

విరా—ఓసుశర్మా! దేవిగారిదయవలన నీవు బ్రతికిపోయినావు, ఇక నీవారివద్దకు నీవు పో, (అని బంధములు విడిపించుచున్నాఁడు.)

సశ్య—ఓమహారాజా! ఇక్కడమీదానుఁడుమఱియొకడున్నాఁడు

విరా—నిన్నును తమించినాము, ఓసుశర్మా! నేను మొదటి నుండియు నిన్నుఁ జంపఁ దలచుకొలేదు, నీధైర్యాదులను శోధించి నీకును నాకును గలభేదమును జూపి మఱి నిన్ను విడువవలయునని

యించుకనే వీకపటనాటకమును నడిపినాను, పశ్చాత్తప్త్రుడవగుటచే నీ విప్పుడు నాకు శత్రుడవుగాక పరమమిత్రుడవయినావు, మాతో వచ్చి నీవును నీతమ్ముడును మాయింట నాతిథేయసత్కారములొంది మఱిపొండు, ఇది నాహృదయపూర్వక మైనపార్థస.

సుశ—ఓమహారాజా! కత్తిచేతగాక నీయాదరముచేత నిజముగా నే నిప్పుడు చంపబడినవాడ నయినాను, చంపవలసిన శత్రువే తనయెడ దయ చూపుటకంటె మానవంతునకు మరణము వే తే ముందును?

విరా—సుశర్మా! ఈయవమానదుఃఖము మనసునం గుంచుకోక మఱచిపోమ్ము, ఈవరాధవమరణముచేత నీశ్వరుడు నీకు నీతి మంతమయిన మాతనష్టమును బ్రసాదించుగాక! ఓకంకుభట్టా! ఈరాత్రి సేనలను సుఖనిద్ర చేయ నియమింపుము, మనమును గొంత సేపు విశ్రమింతము.

కంక—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను, సేనలను దోడు కొని వచ్చుట కయి పురమున కరిగియున్న మనశతానీక శంఖాద్యనుజతనూజులకీవిజయవార్తను దెలుపధనగుప్తునినిప్పడకుంపవలెను.

విరా—ధనగుప్తా! నీ విప్పుడ పోయి సేనలతోఁ బనిలేదని, మన శతానీకసూర్యదత్తాదులతోడఁ జెప్పి వారిని వాగింపుము.

ధన—మహాప్రసాదము, (అని పోవుచున్నాడు.)

విరా—ఓవలలా! దామగ్రంధీ! తంత్రిసాలా! నానిమిత్తము మీ రత్యంత ప్రయాసపడి యున్నారు, విశ్రమింపఁ బొండు.

వలలాదులు—కార్యసాఫల్య మయినందున మాశ్రమను మేము పరిగణింప దేవర వారిక విశ్రమింప విజయం చేయవచ్చును.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)